

Rex József

A Magyar–Jugoszláv Társaság története (1945. október – 1949 vége)

Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és jegyzetekkel ellátta A. Sajti Enikő

Néhány szó a szerzőről és a kéziratról

Egy évvel ezelőtt a *Forrás* 20. századról szóló számában (2009. 7–8. sz.) *Egy kommunista káder a külügyben 1945–1948: Rex József* címmel jelent meg a most közlésre kerülő visszaemlékezés szerzőjéről szóló tanulmányom. Ebben az írásban arra tettem kísérletet, hogy egy sajátos forráson keresztül, az Államvédelmi Hatóság operatív (felül)vizsgálati anyagán keresztül mutassam be az ún. Rákosi-korszak mára már elfeledett, de a kor politikai életében jellegzetes szerepet játszó egyik résztvevőjének élettörténetét. Célom az volt, hogy pályáját elhelyezzem a 20. század második felének magyar társadalomtörténetében, s olyan mikrotörténetként értelmezzem, amely túlmutat a személyes történelem privát keretein. Sorsának alakulása két síkon kínált erre lehetőséget: élete kapcsolódik a külügyi apparátus 1945 utáni radikális átrétegződéséhez, illetve a párton belüli megtorlásokhoz.

Ennek a tanulmánynak köszönhetem a most közreadott visszaemlékezést. A Budapesten élő rokonok olvasták cikkemet, felhívták rá Rex József jelenleg is Dél-Karolinában élő feleségének, Szilvia asszonynak a figyelmét, akivel aztán Budapesten élő húga közvetítésével sikerült felvennem a kapcsolatot. Így jutott el hozzám ez a Magyar–Jugoszláv Társaság (MJT) történetét feldolgozó visszaemlékezés, amit a család hozzájárulásával most közreadunk. Segítségüket, szíves megjegyzéseiket ezúton is köszönöm.

E visszaemlékezésnek, mint mindennek, megvan a maga története. Két évtizede elkezdett, egy akkor fiatal, pályakezdő tanítványom, Vinnai Győző történésznek a Magyar–Jugoszláv Társaság történetét elemző, *Tiszatáj*-ban megjelent írása kapcsán. Mint Rex 1989 októberében hozzá írott levelében olvashatjuk (a levél nem jutott el a címzetthez), ez idő tájt Budapesten járt, és az MJT egykori alkalmazottja hívta fel a cikkekre a figyelmét. Mivel egy kísérletől eltekintve, amelyre visszaemlékezése elején is utal, nem került még sor az MJT történetének feldolgozására, az akkor már 1956 óta Dél-Karolinában élő Rex József felvette a kapcsolatot a *Tiszatáj* főszerkesztőjével, Annus Józseffel, és felajánlotta az MJT-vel kapcsolatos emlékeinek megírását. Szívélyes hangú levelezésükből, amit szintén a család bocsátott rendelkezésemre, kiderül, hogy a *Tiszatáj* nyitott volt a kézirat közlésére, amire, maig nem tudjuk miért, végül is nem került sor. A család ezután felajánlotta a kéziratot az MTA Történettudományi Intézetének, de mivel ez úton sem sikerült azt közölni, a Rex Józsefről szóló, fent említett *Forrás*-cikk megjelenése után került hozzám a visszaemlékezés.

Mivel a szerző életének főként a Magyar–Jugoszláv Társasághoz kapcsolódó elemeit idézi fel, ezért röviden összefoglaljuk pályájának főbb állomásait. Baloldali zsidó családból származik, szülei 1919 után a királyi Jugoszláviába emigráltak. Tibor öccse, akiről ebben az írásában is többször szól, már ott született, ő pedig 21 éves koráig élt ott. Belgrádban kapcsolódott be a radikális baloldali, kommunista ifjúsági mozgalomba, és húszévesen belépett a Jugoszláv Kommunista Pártba. Innen egyenesen vitt az útja 1941 áprilisa, Jugoszlávia német–olasz katonai lerohanása, majd felosztása után a partizánmozgalomba. Ez a tevékenysége rövid volt és meglehetősen sikertelen, osztagának nem sikerült átjutnia Közép-Szerbiába. A németek még így is Belgrád-szerte keresték, ezért családjával együtt átszökött az akkor már Magyarországhoz visszacsatolt Újvidékre, és hamarosan Budapestre költözött. Mikor a szovjet csapatok Magyarország területére léptek, belépett a Vörös Hadseregbe. Szerb és orosz nyelvtudását felhasználva a szovjet hadsereg egyik propagandarészlegéhez osztották be, részt vett a hadsereg által magyarul kiadott *Új Szó* munkálataiban. Itt ismerte meg a későbbi külügyminisztert, a szlovákul jól beszélő Gyöngyösi Jánost.

Amikor tehát Magyarország számára véget ért a háború, Rex József huszonnégy éves fiatalember volt, vagy ahogyan ő fogalmaz, „*még szinte gyermek voltam*”, és rendelkezett azzal a politikai tőkével, melynek segítségével a társadalmi mobilitás korabeli csatornáin feljebb emelkedhetett. Volt „*nemesi oklevele*”, párttag volt, Orosházán átlépett az MKP-ba. Jugoszláv partizánmúlttal rendelkezett, de a háború alatt Budapesten is kapcsolatot tartott fenn az ellenállási mozgalommal, és szolgált a Vörös Hadseregben is. Ez a fiatalember tehát jól illett a kommunista „*káder-termelés*” korabeli politikai sémába. Volt magasabb támogatója is. S bár visszaemlékezésében azt írja, Gyöngyösi révén került be a Külügyminisztériumba, ez csak részben igaz. Szovjet katonai felettese, bizonyos Gurkin gárdaőrnagy ajánlotta be oda leszerelésekor, mondván, „*Gyöngyösi barátunk és az egész külügy rászorul egy kis megfigyelésre*”.¹ Az elsők között volt, aki kommunistaként 1945 tavaszán bekerült a sokáig arisztokraták, dzsentrik, felsőbb osztálybeli polgárok és jogászok uralta Külügyminisztérium állományába. Különösen jól jött szerb nyelvtudása. Egyik első feladata, mint visszaemlékezésében is utal rá, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellé rendelt jugoszláv misszióval történő kapcsolattartás volt. Feladatai fokozatosan bővültek, és munkája hamarosan kibővült a magyar–jugoszláv politikai közeledést szolgáló Magyar–Jugoszláv Társaság létrehozásával, majd főtítkári feladataival. Rex tehetséges szervezőnek bizonyult, jól élt a hirtelen jött lehetőséggel, pályája gyorsan ívelt felfelé, kiváló nyelvtudása és jugoszláv kapcsolatai is segítettek ebben. Mint többször is utal rá, egykori partizán barátai, ismerősei ekkor már magas funkciókat töltöttek be Belgrádban, s ezek a kapcsolatok egyelőre jól szolgálták hivatali előremenetelét is, mivel Budapest ekkor a két ország kapcsolatainak elmélyítésére törekedett. A belgrádi magyar követségre történő kinevezését jórészt ezeknek a kapcsolatainak köszönhette.

Ő maga is érzékelteti, hogy 1945 és 1948 között Tito Jugoszláviája „*kis Szovjetunióként*” viselkedett Magyarországon. Ahogyan ő fogalmaz, baráti, ideológiai és nem hírszerzői alapon hozzájutottak minden olyan információhoz, amire szükségük volt, nem kellett ehhez a jugoszláv hírszerzés, a hírhedt Népvédelmi Osztály (UDB) ügynökei. Rex akkori világképébe belefért ez, ő maga is része volt ennek a politikai térnek. Visszaemlékezése végén külön is kitér erre a kérdésre, amit azzal magyarázhatunk, hogy letartóztatása után,

1 A. Sajti Enikő: *Egy kommunista káder a külügyben, 1945–1948: Rex József*. Forrás, 41. évf., 2009. 7–8. sz. 94. Felesége szóbeli közlése révén tudjuk, hogy szovjet katonai felettesei először Mandzsúriába akarták küldeni, ezért leszerelését kérte.

mint mindenkit, akinek valamilyen köze volt a Rajk-perhez, azzal vádolták, hogy az UDB beszervezett ügynöke, jugoszláv kém volt.

1948 februárjában Szántó Zoltán követtel való összetűzése² miatt hazarendelték a Külügyminisztériumba, ami mögött nemcsak személyes ellentéteiket, de a magyar–jugoszláv kapcsolatok lehűlését is látnunk kell. Ekkor kapcsolódott ismét be a társaság munkájába, amelyről itt részletesen is olvashatunk. Az MJT körül azonban fokozatosan elfogyott a levegő. Hazatérve Rex is szembesült azzal, hogy a politika „*karnagyai*” már azon munkálkodnak, hogy az éppen aktuális kurzushoz, a Moszkvából irányított jugoszlávellenes sugallatokhoz igazítsák a Magyar–Jugoszláv Társaság tevékenységét. Az MJT-t 1946-ban a hivatalos külpolitikai kurzus hívta életre, s ez temette maga alá. Csakhogy kezdetben a szervezet a két ország közötti jószomszédi kapcsolatainak kiépítését szolgálta, még akkor is, ha ezeket a kapcsolatokat Belgrád elsősorban egy balkáni középfatalmi státus kiépítésére próbálta felhasználni, s értelmezésükben az MJT-nek is ezt kellett volna szolgálnia. Vagy ahogyan szerzőnk fogalmaz: „*Ők a MJT-et úgy akarták látni, mint az új Jugoszlávia ismertetőjét, igen, kicsit úgy, mint propagandistáját.*” De ebben ő sem látott akkor kivetnivalót, hiszen, írja, „*nekiünk, Magyarországnak nagyobb szükségünk volt a jugók jóindulatára, barátságára, mint fordítva.*” Az utókor történése sem tud ehhez sok újat fűzni.

Hazahívása után jugoszláv kapcsolatai, amelyek néhány évvel ezelőtt egyik napról a másikra beemelték őt a káderek kiváltságos világába, elvesztették pozitív, életpályáját segítő szerepüket, és csakhamar ellene fordultak, bukását okozták. 1949. május 20-án letartóztatták, első fokon hazaárulásért és kémkedésért életfogytiglani börtönre ítélték, amit később 15 évre enyhítettek. A Rajk-perben tanúként hallgatták ki.

A kéziratot néhány apró változtatással, magyarázó jegyzetekkel ellátva közöljük. S bár a szerző mentegetőzik, hogy mivel iskoláit „*a monarcho-fasiszta Jugoszláviában*” szerb nyelven végezte, magyarul írni csak „*felnőtt ifjúkorában*” tanult meg, stílusosan, sőt helyesírás tekintetében is alig kellett javítani a szöveget. Az eredeti kézirat utóirat részéből azt a kis részt kihagytuk, amelyben leendő lektorának címezve javaslatot tesz a szöveg esetleges fejezetekre bontására. Élve az általa e kihagyott részben idézett Bismarck-mondással, mely szerint „*csak az ökör konzekvens*” – a szöveget nem az általa javasolt nyolc részre osztottuk, mivel ez véleményünk szerint túlságosan is töredezetté tette volna a visszaemlékezést, hanem csak öt fejezetre tagoltuk, de minden esetben az általa javasolt címekeket alkalmaztuk.

A szerző irigylésre méltó memóriával rendelkezik, az MJT történetére vonatkozó eddigi kutatások megerősítik az általa leírt tényeket. De munkája nem is ebben az értelemben érdemel elsősorban figyelmet, bár a Magyar–Jugoszláv Társaság még megírásra váró története szempontjából is megkerülhetetlen forrás. A csaknem két évtizede papírra vetett sorokból eleven színekkel bontakozik ki a ridegen csak Rákosi-korszaknak titulált időszak *személyesen megélt históriája*. Számomra, történész számára, mint aki immár évtizedek óta kutatja a Balkán és a magyar–jugoszláv kapcsolatok 20. századi történetét, a Magyar–Jugoszláv Társaság Rex József által elbeszélt históriájából azok a részek a legizgalmasabbak, ahol a társaság létrehozása kapcsán *a politikai döntések kulisszatitkaiba* enged bepillantást: miért éppen Moór Gyula lett a társaság első elnöke, miért ejtették Tildy Zoltánét stb. De szeretném felhívni az olvasók figyelmét az MJT második, egyben utolsó közgyűlésére is, amelyet 1948. március 20-án, az Uránia moziban tartottak. A zavar, a megszokott rend felbomlása, a függöny mögötti suttogások, Rajk szerepe, az intézőbizottság választásának szokatlan módja, amelyben ekkor már „*praktikusan*” csak kommunisták voltak, ma már tudjuk, előrevetítik a csakhamar kitörő vihart, amely a történet szinte valamennyi szereplőjét magával rántotta. Ők azonban, szerzőnk szavaival élve, a „*pofát befogni*

2 Ennek okait lásd A. Sajti Enikő: i. m. 102–104.

és tovább szolgálni” elvét alkalmazva, párthűségből igyekeztek alkalmazkodni a keletről fújó új szelekhez. Sokak korabeli gondolkodását tükrözik Rex szavai: „*sajnos én nem a fővonalal voltam bajban: csak egy pápa lehet a világon, az meg Moszkvában székel, egy kis püspök (Tito) nem mehet saját útján... árt a közösségnek. Azt viszont, hogy Tito, Rankovity, Djilas stb. Gestapo ügynökök lettek volna, hát ez abszurdum volt.*” Sok apró, ám az MJT történetének rekonstruálása szempontjából, fontos részletre lehetne még felhívni az olvasó figyelmét. Például öccsének, Rex Tibornak a Belügyminisztérium, majd a Honvédelmi Minisztérium munkatársának MJT-ban játszott, egyéb forrásokban rejtve maradt szerepére, vagy éppen a később Jugoszláviába szökött Rob Antalnak, a Délszláv Szövetség főtítkárának a feltűnése az utolsó közgyűlésen stb.

Visszatérve Rex József személyes sorsára: 1955-ben perújrafelvétellel szabadult, 6 év, 2 hónap, 9 nap múlva.³ Családjával 1956-ban együtt elhagyta az országot és az Egyesült Államokban telepedett le. Mint egyik levelében írja: „*nem akartam megismételni ezt a produkciót.*” 2004. október 1-jén hunyt el a dél-karolinai Spartanburgban.

Amerikai emigrációjával személyes története elvált Magyarország 20. századi történetétől, és új pályára került. Visszaemlékezésének közlésével azonban, reményeink szerint, beemelődik az utókor történeti emlékezetébe, abba a történelembe, amelynek hajdan maga is aktív résztvevője, szenvedője, sőt formálója volt.

* * * * *

Bevezető

Nem mint történész írom ezeket a sorokat, oldalakat; nem is vagyok történész. Úgyszólván semmi nem áll rendelkezésemre, amit egy történész megkívánna mint forrásanyagot: irattárak, levéltárak stb. Itt ülök dolgozószobám széles ablakánál, látom a széles lakóházak környéki utcát, minden zöldbe és virágba borulva ezen a márciusi napon, az 1990. évben. Csak az emlékezetem szolgálhat ehhez az íráshoz, plusz egy Tiszatájban megjelent múlt évi tanulmány ebben a tárgyban. Igen, meg kell említenem, hogy nem Budapesten, Szegeden vagy Magyarországon írom ezeket a sorokat, hanem az Amerikai Egyesült Államok, Dél-Karolina állam egyik kisebb városában. Az események négy, négy és fél évtized előtt történtek, sok víz folyt le azóta a legkülönbözőbb folyókon, melyek életemben szerepet játszottak. Most a Tyger River mellett élek...

Úgy érzem, valahogy ecsetelnem kellene, hogy is került sor erre, mármint hogy ezt a cikket írom. Budapest a szülővárosom, és szeretem: így 1974 óta sokszor fordultam meg Magyarországon. Múlt év késő nyarán is. Ekkor találkoztam Horváth Sándorral, erősen a 80-as éveiben járó nyugdíjossal, az egykori Magyar–Jugoszláv Társaság (a továbbiakban MJT) irodai alkalmazottjával. Ideadta a Tiszatáj múlt év elejei számát, melyben nem kis érdeklődéssel olvashattam egy tanulmányt: „*MJT története – (1946–1948)*”.⁴

Érthető, a tanulmány szívemet érintette. De ahogy analizáltam – és ebben az érzék kell dominálni – rájöttem, vannak benne téves adatok is. Ez nem vád akar lenni, csak megállapítás. Hisz a cikk írója, feltételezem, csak irat- és levéltárakra szorítkozott, plusz pár könyvre. Első kézből, saját tapasztalataiból semmit nem tudhatott. Mondom, szívemet

3 A rendelkezésünkre álló források szerint eddig úgy tudtuk, hogy 1955. augusztus 2-án szabadult. Felesége szóbeli közlése szerint azonban felülvizsgálati perének ítélethirdetése után nem volt hajlandó visszamenni a börtönbe, a tárgyalóteremből 1955. július 29-én édesanyja lakására távozott.

4 Vinnai Győző: *Magyar–Jugoszláv Társaság (1946–1948)*. Tiszatáj, 1989/2. sz. 84–90. o.

érintette, mert úgy tudom, eddig sem pontosan, sem pontatlanul semmi nem jelent meg erről a szervezetről. Halála előtt egykori barátom, Mesterházi Lajos⁵ megjelentetett valamit *Budapest* című folyóiratában, melynek szerkesztője volt, de ez olyan nesze semmi, fogd meg jól kísérlet volt. Az első levélváltásunk után meghalt. Csuka Zoltán⁶, az MJT egykori ügyvezető titkára „úszott az árral”, és ehhez a még akkor mindig kissé kínos témához nem akart hozzányúlni, legalábbis nem komolyan.

Elolvasva és áttanulmányozva a cikket, írtam egy kiegészítésnek mondható levelet a *Tiszatáj* szerkesztőségének, javítani a hibákon, megmagyarázni a tévedéseket stb. Erre kaptam egy levelet Annus József⁷ főszerkesztőtől. Ha szabad idéznem, ebben írja: „Az mindjárt első pillantásra látszik, hogy az Ön rövid levele több tényrt tartalmaz mint az említett közlemény, s hogy a kérdésben Ön koronatanú. Azt kérném tehát... szíveskedjék minél alaposabban megírni a szóban forgó évek történetét, mi egy bő emlékezést is a legnagyobb örömmel közölnénk... Hiszen aligha van ma valaki a világon, aki erről a fontos kérdésről autentikusabban szólhatna mint Ön.”

Semmi kétség, ez nagyon hízelgően hangzik, de sajnos javarészen igaz: nem sokan élhetnek még azokból, akik valami formában ebben részt vettek. Én voltam a legfiatalabb... Annus levelére megeresztettem egy választ, mint egykori szerkesztő a szerkesztőhöz, kérve információkat a feltételekhez. Rövidesen itt volt levele. Az első levelében írott „Igen tisztelt Rex József” helyett a megszólítás „Kedves Bátyám!” volt, ami sokkal jobban esett. Még jobban esett volna, ha tárgyi alapon „Kedves Öcsém” lehetett volna... Levelében Annus írja: „Nagy-nagy örömmel vettem kedves levelét, s ugyanúgy a készségét a velünk való együttműködésre. Mit is kellene megírni a rendkívül izgalmas és ugyancsak homályba vesző évekből? Talán a Társaság bővebb történetét, ám azzal a történeti háttérrel és személyes emlékezéssel, amelynek felfestésére itthon aligha képes valaki.” Bármennyire is nincs ínyemre, de úgy érzem, muszáj magamról adni némi felvilágosítást, különben nehezen lenne érthető, miért pont én kerültem bizonyos posztokra és helyzetekbe, nem voltak Kovács vagy Kiss.

Szüleim 1919 után Jugoszláviába emigráltak; nem voltak egyedül, inkább több ezren. Ez, természetesen, a baloldali emigráció volt, kommunisták, szociáldemokraták, de volt több „Károlyista”⁸ is, vagy a híres-hírhedt Linder Béla⁹ („Nem akarok katonát látni” – hadügyminiszter). Károlyi Mihály is évekig élt Jugoszláviában 1919 után. Tehát, mint emigráns szülők gyereke, én Belgrádban nőttem fel, persze, szerb nyelvű iskolákba jártam. Akkor, ahogy mi hívtuk, a „monarcho-fasiszta” Jugoszláviában még a legsűrűbben magyarok által lakott területeken sem voltak magyar nyelvű iskolák¹⁰ – nem mint ma,

5 Mesterházi Lajos (1916–1979) író. 1966-tól haláláig volt a *Budapest* című folyóirat főszerkesztője.

6 Csuka Zoltán (1901–1984) író, műfordító. Fontos szerepet játszott a Jugoszláv–Magyar Baráti Társaságban. A Rex és társai elleni perben 1950-ben kémkedésért 15 év fegyházra ítélték. 1955-ben szabadult. Az érdi könyvtár ma a nevét viseli.

7 Annus József (1940–2005) tanár, író, szerkesztő. A *Tiszatáj* című folyóirat főszerkesztője 1972–1986-ig, ekkor politikai okokból elbocsátják, de 1989–1996-ig ismét a folyóirat főszerkesztője lett. 1990–1998-ig az MSZP országgyűlési képviselője volt.

8 Károlyi Mihálynak (1875–1955), az őszirózsás forradalom miniszterelnökének, majd köztársasági elnöknek a híveire utal, akiket ebben a korszakban októbristáknak is neveztek.

9 Linder Béla (1876–1962) vezérkari ezredes, pár napig a Károlyi-kormány hadügyminisztere, majd tárca nélküli miniszter. A délszláv csapatok által megszállt Pécs polgármestere, majd 1921 augusztusában a jugoszláv csapatokkal együtt a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba távozik.

10 Az SzHSz Királysághoz csatolt Délvidéken az új állam valóban radikálisan leépítette a korábbi magyar iskolahálózatot. A Népszövetség kisebbségvédelmi előírásai miatt azonban, amelyet a délszláv állam is aláírt, az elemi iskolákban bizonyos feltételek megléte esetében az állam köteles volt biztosítani a kisebbségek anyanyelvű oktatását. Ugyanakkor az ún. névelemzés során a hatóságok

magyar nyelvű egyetem, színház, TV, rádió, újságok, folyóiratok stb. Én pl. Aranyt, Adyt és Petőfit először szerb nyelvű fordításban olvastam. Magyarul beszélni, igen, otthon, az emigráció gyerekeivel stb. De magyarul írni csak felnőtt ifjúkoromban tanultam meg, és csak Budapesten kezdtem „tökéletesíteni” 1945 után.

Kora fiatalságomban kapcsolódtam már be a munkásmozgalom diákszárnyába, hisz ezt úgymond hazulról hoztam magammal. Ez Belgrádban késsel és vérrel járt, nem csak Marxot és Freudot, vagy Lenint és Sztálint tanulmányozva. Aztán jött a Hitler támadása, a háború és az ellenállás. Úgyszólván gyerekfejjel lettem egy kisebb partizánosztag politikai biztosa.¹¹ A továbbiak részletezése sok oldalra vezetne. Röviden: 1944-ben és 1945-ben a Vörös Hadseregben voltam, és részt vettem a németek kiűzésében hazám területéről. Ezt ma a legkülönbözőbb szemszögekből lehet nézni, de emlétek csak egyet, 1941-ből. Churchill mondta, mikor az alsóházban saját pártja soraiból megtámadták, hogy Moszkvába ment és szövetséget kötött Sztálinnal. Válasza kb. ez volt: „Hitler ellen az ördöggel is szöveteznék!” Elhagyva a „politizálást”, május 11-én szereltem le és 15-én már a magyar Külügyminisztériumban dolgoztam. Nem én kértem ezt, odatettek. Aki kért, az dr. Gyöngyösi János külügyminiszter¹² volt, akit ismertem, és akinek kellett szláv nyelveket beszélők, főleg orosz, szerbhorvát stb. Belepasszoltam a koncepciókba... Később más koncepciókba...

Ennyi talán elég lenne magamról. Talán még csak annyit, hogy a háború után igen sok barátom Belgrádból Jugoszlávia legfelsőbb vezetésébe került.

Debrecenben 1944 vége felé, mikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az Ideiglenes Nemzetgyűlés volt kialakulóban, majd megalakult, alkalmam volt munkám révén megismerni sok embert, akik Magyarországon kerültek a legvezetőbb pozíciókba. Ez vonatkozik nemcsak a Kommunista Párt vezetőire, de később, 1945 elején Budapesten minden más párt vezetőire is. Aztán külügyi beosztásom is hozzájárult ehhez.

Nem esne nehezemre bizonyos történelmi háttért vázolni a két világháború közötti, majd a háború alatti évekről sem. De ez megtalálható minden középiskolai történelemkönyvben, jól vagy rosszul. Röviden, körülbelül így nézett ki a helyzet.

A két világháború között Magyarország és Jugoszlávia kapcsolata alapjában rossz volt, Magyarország sértve volt Trianon miatt, sok esetben jogosan. Jugoszlávia pedig a Kisantant (Csehszlovákia és Románia) szövetséghez tartozott, melynek egyedüli célja volt megóvni a határokat, ill. a területeket, melyek azelőtt Magyarországhoz tartoztak. Magyar területen képezték ki a gyilkosokat, Jankapusztán.¹³ De pont a háború előtt, illetve 1941-

határozták meg, hogy kiket írathatnak be a szülők a magyar tannyelvű osztályokba. A szláv hangzású nevet viselő, illetve a zsidó gyermekeket csak államnyelven oktató iskolákba írathatták be szüleik. Az iskolapolitikáról bővebben lásd A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 120–135., valamint Zoran Janjetović: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. (A császár gyermekei, a király mostohagyermekei. Nemzeti kisebbségek Jugoszláviában 1918–1941) Beograd, 2005. 161–209.

11 Mintegy ötvenen tartoztak a csoportjába, főleg egyetemisták, szakszervezeti aktivisták. Közép-Szerbiába történő átvonulásuk azonban nem sikerült, s mivel körözték, 1941 októberében szüleivel átszökött az akkor már Magyarországhoz tartozó Újvidékre. A. Sajti Enikő: *Egy kommunista káder a külügyben, 1945–1948*. Rex József. Forrás, 41. évf. 2009. 92–93.

12 Gyöngyösi János (1893–1951) kispárti politikus, 1944 decembere és 1947 májusa között külügyminiszter. Gyöngyösi nem magától alkalmazta Rexet, hanem kifejezetten a szovjetek nyomására. Lásd ezzel kapcsolatban az előszót.

13 1934 októberében usztasa terroristák Párizsban megölték Sándor jugoszláv királyt, és a merénylet szerzett sérülésében, amelyet egy francia rendőr golyója okozott, meghalt Louis Barthou francia külügyminiszter is. A merényletet egyszóvalúan és igaztalanul Magyarországot tették felelőssé.

ben, egész elején, gróf Csáky¹⁴ magyar külügyminiszter és gróf Teleki Pál miniszterelnök munkája révén, létrejött a magyar–jugoszláv barátsági szerződés. Ennek oka és háttere sok oldalt igényelne.

„*Alig száradt meg a tinta*” a szerződésen, Hitler megtámadta Jugoszláviát és Magyarország sajnos csatlakozott ehhez, a föld reményében. Vissza is került Bácska és kisebb más részek.¹⁵ A később kitört német–szovjet háború kiváltott egy aktív jugoszláv ellenállási mozgalmat, Bácska sem volt kivételezett terület. A pro-náci magyar hatóságok Újvidéken, Csurogon és más bácskai területeken (a Sajkás vidéken – S. E.) vérfürdőket rendeztek, és főleg a szerb lakosság ellen. Persze a zsidók sem lettek kihagyva. Mikor a partizánok 1944 végén ezeket a területeket visszafoglalták, félni lehetett erős revánstól. Nem volt oly súlyos, de sajnos volt.¹⁶

Még 1944 végén, főleg 1945 elején, az új jugoszláv vezetőség, maga Tito is kihirdeték, hogy a szomszéd országokkal való jó viszony az egyik fő céljuk. És ezek között Magyarország is meg lett nevezve. Magyarországon meg úgyszólván életkérdés volt a Jugoszláviával való jó viszony kialakítása.¹⁷ Ti. Csehszlovákiával oly rossz lett, amilyent csak elképzelni lehet. Romániában ugyan egy magyarbarát, dr. Petru Groza volt a miniszterelnök¹⁸, de erős magyarellenes erők mozgolódtak a háttérben. Volt egy vonása az akkori helyzetnek, és ezt érdemes megemlíteni. Mindezekben az országokban komoly szerep jutott a Kommunista Pártoknak. A magyar–jugoszláv viszonyban ez eleinte, kb. 1948 elejéig, hozzájárult a jó kapcsolatokhoz. Románia felé sem ártott. De Csehország felé igen keveset jelentett. Ez csak jóval később indult el a javulás útján.

Az előkészületek jegyében

Itt az ideje lassan rátérni fő tárgyunkra, az MJT történetére. Véleményem szerint ez még 1945 nyarán kezdődött, kora nyarán, ilyen érdeklődésű emberek között. Magam is beszélgettem egy ilyen társaságról több emberrel, akiknek akkor már, vagy később volt szavuk

A merénylők közül hárman valóban Jankapusztáról érkeztek Franciaországba, de a merényletet nem a magyar kormány készítette elő.

14 Gróf Csáky István (1894–1941) az Imrédy- és a második Teleki-kormány külügyminisztere. A magyar–jugoszláv barátsági szerződést 1940. december 12-én írták alá és 1941. február 27-én ratifikálták.

15 A Délvidék visszacsatolására legújabbán lásd a Limes 2009. 2. tematikus számát.

16 A magyarok elleni partizán megtorlás áldozatainak számát még ma sem ismerjük pontosan. Az azonban már az eddigi kutatások alapján is bizonyosra vehető, hogy a jugoszláv partizánok jóval több magyart végeztek ki 1944/45-ben a Bácskában, mint ahány főként szerb és zsidó áldozata volt a magyar hadsereg és a csendőrség által 1942 januárjában végrehajtott razziáknak a Sajkás-vidéken és Újvidéken. A razziára és partizán megtorlásokra újabbán lásd Forró Lajos, Pihurik Judit és A. Sajti Enikő Rubikonban (2009. 5. sz.), illetve Limesben (2009. 3. sz.) megjelent írásait.

17 A két ország 1944 utáni kapcsolatainak alakulására Ripp Zoltán: *Példaképből ellenség. A magyar kommunisták viszonya Jugoszláviához 1947–1948.* In: *A fordulat évei 1947–1949.* Szerk.: Standeisky Éva, Kozák Gyula, Pataki Gábor, Rainer M. János. 45–62. A. Sajti Enikő: *Bűntudat és győztes fölény: a magyar–jugoszláv kapcsolatok 1944–1947.* In: *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet.* Szerkesztők Papp Richárd, Szarka László. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008. 203–210.

18 Petru Groza (1884–1958) román politikus, az Ekésfront vezetője. 1945. március 6. és 1952. június 2. között miniszterelnök, majd államelnök. A „magyarbarát” jelző hosszú ideig azért tapadt a nevéhez, mivel a háború után megfékezte Erdélyben a szélsőséges román nacionalista Maniu-gárda randalírozását, s ezért a szovjetek visszaadták Erdélyben a román hatóságoknak a közigazgatás irányítását.

és hatáskörük is volt. Dr. Bán Antal¹⁹, szocdem vezető, későbbi iparügyi miniszter, Veres Péter²⁰ és dr. Erdei Ferenc²¹ a Paraszt Pártból, dr. Molnár Erik²² népjóléti miniszter, gróf Teleki Géza²³ közoktatásügyi miniszter, a nagyhatalmú Balogh István²⁴, kiszgazda államtitkár, id. Komócsin Zoltán²⁵ és Dénes Leó²⁶ polgármester Szegedről. Mohács polgármestere, azt hiszem Cserta Mihálynak²⁷ hívták, szocdem volt, Nagy Imre²⁸ akkori földművelésügyi miniszter stb. Tudatosan említettem azokat, „*akik számítottak*” valamit. Később, mikor már minden megalakulás előtt volt, hosszabb beszélgetésem volt Oszukin szovjet követségi tanácsossal is, aki „*mellesleg*” a szovjet hírszerzés egyik irányítója volt Magyarországon. Pár nap múlva megadott válaszában ő is pozitívan foglalt állást. Biztos voltam, megkérdezte feljebbvalótól. Mindezzel azt akartam mondani, hogy a legszélesebb és különböző színezetű politikai vezetők, de ugyanígy az emberek is, nagyon szimpatikusan néztek egy magyar–jugoszláv barátsági viszony felé.

Kb. 1945 augusztusában kezdődött meg a való mozgolódás. Fura módon nem is „*balról*” indult ki, hanem... hm... „*jobbról*”. A gondolat végrehajtását Tildy Zoltánné²⁹ vetette fel, mikor visszajött Belgrádból, ahol többedmagával (dr. Majlát Jolán³⁰, Rajk Júlia, plusz még két nő) volt egy, azt hiszem valamiféle nőkongresszuson. Alig jött vissza Belgrádból,

19 Bán Antal (1903–1951) szociáldemokrata politikus. A két világháború között Jugoszláviában élt, az újvidéki *Munkás* című szociáldemokrata lap szerkesztője. 1945-ben a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője lett, majd országgyűlési képviselő. A Gazdasági Főtanács tagja, 1945–1948 között iparügyi miniszter. 1948-ban külföldre távozott.

20 Veres Péter (1897–1970) író, parasztpárti politikus, 1947–48 között honvédelmi miniszter.

21 Erdei Ferenc (1910–1971) agrárközgazdász, parasztpárti politikus, szociográfus. 1944–1956 között több miniszteri posztot töltött be. 1956 után főként tudományszervezéssel foglalkozott, az MTA főtitkára.

22 Molnár Erik (1894–1966) történész, kommunista politikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1945 után számos miniszteri posztot töltött be, az MDP KV tagja, élete végéig országgyűlési képviselő. Fontos szerepe volt a háború utáni történetírás irányításban, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója, a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

23 Gróf Teleki Géza (1911–1983) geográfus, egyetemei tanár. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás-és közoktatási minisztere. 1949-ben az Egyesült Államokba emigrál, ottani egyetemeken tanít.

24 Balogh István (1894–1976) római katolikus pap, kiszgazda politikus, államtitkár.

25 Komócsin Zoltán id. (1895–1978) építőmunkás, szakszervezeti vezető. Jelentős szerepet töltött be Szeged politikai életében.

26 Dénes Leó (1897–1977) kommunista politikus, polgármester. Politikai tevékenysége Szegedhez kötődik.

27 Helyesen Cserta Béla (1898–?) jogász, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1919-ben Pécs rendőrkapitánya, majd Jugoszláviába emigrál. 1945–1947-ig Mohács polgármestere. Ezt a tevékenységét sorozatos botrányok kísérik, 1947 októberében leváltják és fegyelmi eljárást indítanak ellen. További sorsa ismeretlen. A Csertára vonatkozó adatok Ferkov Jakab szíves közlésén alapulnak, amiért ezúton is köszönetet mondok.

28 Nagy Imre (1896–1958) kommunista politikus. 1945 után számos politikai, közéleti funkciót töltött be, 1953–55 között miniszterelnök, majd az 1956-os forradalom miniszterelnöke. 1958-ban kivégezték.

29 Tildy Zoltánné, sz. Gyenis Erzsébet (1896–1985) tanítónő, politikus, országgyűlési képviselő. Köztársasági elnök férje mellett nagy aktivitással vett részt a hazai közéletben. 1945-ben bekerült a budapesti törvényhatósági bizottságba, majd rövid ideig országgyűlési képviselő is volt. 1945 és 1948 között a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének elnöke. 1948–1956-ig férjével együtt házi őrizetben volt. Férje halála után egy darabig Szegeden élt fiával.

30 Majlát Jolán (1917–1991) szociológus, parasztpárti politikus, a Magyar–Szovjet Baráti Társaság társelnöke, országgyűlési képviselő. Férje Erdei Ferenc.

találkoztam vele Andrassy úti lakásukon. Ő hívott meg, nem messze laktam tőlük. Sok más fiatalabb emberrel voltam oda meghívva, testvérem³¹ is ott volt. Úgyszintén dr. Mara Miklós a külügyből (bácskai), Szegedi Emil a Szabad Néptől (bácskai), Gondi Ferenc a külügyből (bácskai), dr. Kardos László, a NÉKOSZ elnöke, Bazsik Renáta, a Zöldkeresztes Szolgálat igazgatója, dr. Geleji Dezső, a Magyar Nemzettől (emigráns volt Jugóban) stb.³² Az MJT gondolata és megvalósítása volt a téma. A találkozások, eszmeeserek, majd valóban az előkészületek folytak egészen a közgyűlésig. 1945 októbere, mely az akkori Kereskedelmi Kamara nagytermében zajlott le. Minden úgy nézett ki, hogy Tildyné lesz az elnök, Szegedi Emil a főtitkár. Már a Tildynénél lezajlott első találkozón fel lett vetve a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellett működő jugoszláv katonai delegációval a kapcsolat. Nekem akkor a külügyben az egyik munkám volt a kapcsolat ezzel a misszióval, ill. vezetőivel, így én lettem megbízva a velük való kapcsolattal az MJT megalakulása ügyében is. Tájékoztattam erről a „mozgalomról” a misszió vezetőjét, Obrad Cicmil³³ ezredest, Lazar Brankov³⁴ kapitányt (később őrnagy lett), aki a misszió politikai tisztje volt. A misszióknak, a magyar kormány csendes beleegyezésével, más működése is volt, mint a címben szerepel, többek között diplomáciai, gazdasági, kulturális ügyek stb. A továbbiakban, mikor az MJT megalakulásáról beszéltem az említettekkel és másokkal, a jugók nem is szégyenkeztek kinyilatkoztatni, kit látnának szívesen és kit nem a jövőbeli MJT vezetői között. Tildynéért rajongtak, én is, mindenki. Szegedi kijelentette, csak úgy vállalja a főtitkári tisztséget, ha én lennék a főtitkárhelyettes. Én nem tartottam a KP-ban (Kommunista Párt) ezzel kapcsolatban senkivel az összeköttetést, mert gondoltam, ezt Szegedi Emil teszi, hisz az illetékes (gondoltam én) Révai József volt, egyben a Szabad Nép főszerkesztője is (nem csak Politikai Bizottság tagja és főideológus), akivel Szegedi naponta együtt van. Tévedtem... Pedig ez lett volna Szegeditől a logikus.

Egyik nap hívott Révai titkárnője, hogy azonnal jöjjenek Révaihoz³⁵. Mentem. Be sem léptem, majd nem lehardások özöne zúdult rám. Ő csak úgy, tegnap értesült Szegeditől az MJT körüli tevékenységről – miért? Miért nem tettem én neki erről jelentést? Mi a nagy titkolódzás? Stb., stb. Mondtam neki, gondoltam Szegedi tájékoztatja őt mindenről, folya-

31 Rex (Reks) Tibor (1924–1979), aki ekkor a Belügyminisztériumban, majd a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott.

32 Mara Miklós (?–?) még Debrecenben, miniszteri fogalmazóként lépett az Ideiglenes Nemzeti Kormány szolgálatába. Gondi Ferencet (1915–?) Rex és társai perében 1950-ben kémkedésért 12 évre ítélték, 1955-ben felmentették és szabadlábra helyezték. Kardos László (1918–1980) kommunista politikus, országgyűlési képviselő, néprajzkutató. A népi kollégiumi mozgalom egyik kezdeményezője és vezetője. 1956-os tevékenységéért letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték. 1963-as szabadulása után néprajzkutatóként dolgozott. Bazsik Renáta (1920–1989) védőnő, orvos, az 1944. március 22-ei sátoraljaújhelyi börtönlázadás résztvevője. A Rajk-per kapcsán letartóztatták, 1956-ban szabadult. Szegedi Emil (1907–1980) borbély, a két világháború között a délvidéki magyar sajtó egyik kiemelkedő újságírója. 1945 után a *Szabadság*, majd a *Szabad Nép* vezető publicistája, fotográfus. Geleji Dezső (1893–1969) jogász, újságíró, radikális párti politikus. A Galilei-kör tagja, titkára. 1919-ben Jugoszláviába szökött. 1945 után országgyűlési képviselő, a *Magyar Nemzet* főmunkatársa. A MÚOSZ örökös tagja.

33 Obrad Cicmil később Angliában és Kanadában követként teljesített diplomáciai szolgálatot.

34 Lazar Brankov (1912–?) a budapesti jugoszláv követség beosztott diplomatája. A Tájékoztató Iroda Jugoszlávia-ellenes határozata után Magyarországon kért politikai menedéket, ezután egy Tito-ellenes kormány megalakításáról tárgyalt Moszkvában. A Rajk-per negyedrangú vádlottja, életfogytiglanira ítélték. 1956-os szabadulása után Franciaországba emigrált.

35 Révai József (1898–1959) kommunista politikus, író, publicista. 1945-től országgyűlési képviselő, majd népművelési miniszter, az MDP Központi Vezetőségének, 1956 után pedig az MSZMP Politikai Bizottságának tagja. 1945–1950-ig a *Szabad Nép* főszerkesztője.

matosan. Kért tőlem is rövid beszámolót, adtam neki mindenről. Mikor én kérdeztem, ő sem tudta megmondani a párt melyik osztálya alá tartoznak az ilyen ügyek. Később már kialakult... Aztán ő tájékoztatott engem...

„Szegedi nem lehet az MJT főtitkára – maga lesz” – mondotta. Csak később tudtam meg, hogy a jugók tiltakoztak Révainál Szegedi ellen, mert egykor egy polgári szabadkai újságnál dolgozott. Nem kis ijedtség vett rajtam erőt. Mondom Révainak, én semmit nem értek az ilyen szervezet felállításához, vezetéséhez stb. Valaki más jobb lenne, én segítenék, mint Szegedivel volt szó...

„Majd megtanulja: mint ahogy mindannyian mindennap tanuljuk, mit és hogyan kell csinálni. Ne legyen kishitű. Menjen el Háy Gyulához, ő majd segít...” – mondotta Révai. Háy Gyula³⁶ akkor a Magyar–Szovjet Baráti Társaságnak volt a főtitkára, különben ismert színműíró (Isten, Császár, Paraszt – stb., stb.). A későbbiekben mentem is hozzá, segített is, sok más ember mellett.

„Menjünk tovább, kit akarnak elnöknek?” – kérdezte Révai.

„Tildynét...”

„Nem lehet!...” – volt a határozott válasz. Majd kiestem a cipőmből: ő sem!?

„Hát akkor ki legyen?” – kérdeztem kétségbeesve. Már minden úgy nézett ki tegnap, hogy befejeztük a részleteket is, erre ma... összeomlik a kártyavár. Ember tervez, Révai végez...

Rövidebb gondolkodás után határozottsággal mondta: „Dr. Moór Gyula.”³⁷ (Dr. Moór az egyetem rektora volt, akkor még Pázmány Péter és ismert nemzetközi jogász. Ismertem, de nem közelebről. Talán kétszer talákoztam vele.)

„És ha nem akar lenni? És mi lesz Tildynével? Hisz ő már elnöknek érzi magát, eddig mindig úgy volt, hogy ő lesz...” – dadoghattam.

„Maga a diplomata, mutassa meg, hogy képes őt lebeszélni és dr. Moórt rábeszélni... ha kell... De Tildyné lehet az egyik alelnök, a kiscsajdák részéről...” – mondotta Révai, mintha arra is felhatalmazva lenne, hogy kijelölje, ki legyen a másik párt képviselője. Ti. azokban az időkben mindent ilyen „koalíciós” alapon illet szervezni, ez volt a „vonal”.

„Ki legyen az MKP részéről az alelnök?” – kérdeztem.

Révai minden gondolkodás nélkül kimondta: „Rajk László.”

„Ki fogja ezt közölni Rajkkal?” – érdeklődtem.

„Majd én közlöm vele. Este ülés van...” – válaszolta Révai.

Mikor vagy 3–4 nap múlva az MJT ügyében Rajkhoz kellett mennem, és mikor úgy kezdtem vele beszélni, mint aki persze tudja, mi vár rá, ill. ki lesz az MJT vonalán – fogalma sem volt kijelöléséről. De elhitte nekem, amit mondtam neki, mármint a Révaival való beszélgetésemet és javasolta, ne tegyek említést Révainak, hogy nem szólt neki, „az emberek érzékenyek az ilyesmire”, mondta Rajk.

Órjítóen kellemetlen volt Tildynének beadni a „mesét”. Először is, ő Szegedit akarta főtitkárnak – én is, mások is. Szégyelltem magam. Tildyné egy egyenes, úri hölgy volt, okos, biztos, hogy átlátta mesterkedésemet és sejtette, honnan fúj a szél. Éreztem, hogy sajnál, mert ilyen helyzetbe kerültem. Nagy nehezen vállalta az alelnökséget. Dr. Moór

36 Háy Gyula (1900–1975) drámaíró, műfordító, dramaturg, kommunista kultúrpolitikus. 1935–45-ig a Szovjetunióban élt. Hazatérése után sorra mutatták be darabjait, filmgyári dramaturgként dolgozott. 1956-ban a Nagy Imre-csoport tagja. November 4-én ő olvasta be a rádióban a híres segélykérést. 1956-os tevékenységéért hat év börtönre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult. Élete hátralévő éveit Svájcban töltötte.

37 Moór Gyula (1888–1950) jogász, nemzetközileg ismert jogfilozófus. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd országgyűlési képviselő, de mandátumát megsemmisítették. 1945–1946-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem rektora, a Magyar–Jugoszláv Társaság első elnöke.

Gyulát felkerestem az egyetemen – 4 órás csata folyt őt meggyőzni, hogy nincs nála alkalmasabb ember Magyarországon erre a posztra. A jugók nem voltak elragadtatva, túl szürke személy volt, nem ismert ember; na meg *vitéz* dr. Moór volt, ami nem jól hangzott a fülükben.

Az akkori koalíciós játék szellemében még két alelnök lett, egy szocdem és egy parasztpárti. Dr. Bán Antalhoz³⁸ fordultam (bácskai volt, úgyszólván gyerekkorom óta ismert) és Kovács Imre³⁹, ismert népi íróhoz, akit rokonoknál ismertem meg. Illetve először Darvas Józsefhez⁴⁰ mentem, de ő beszélt rá, hogy Kovács jobb lesz. Így is lett. Dr. Moór, Tildyné, Rajk, dr. Bán, Kovács; főtitkár – szégyellem leírni: Rex. És ez a „*csapat*”, többé-kevésbé, vezette az MJT-t egészen az 1947. januári közgyűlésig. Teóriában ... Praktikusan, mint ahogy kiderült az idők folyamán, ez a mindenkori főtitkár dolga volt.

Dr. Moór elnök egy idősebb agglegény volt, aki nagyon szerette a jó bort. Finom maradtam. A fenti vezetőség több mint egy év alatt egyszer találkozott. Én többször Tildynénél, Rajknál, párszor dr. Bánnál, talán egyszer Kovácsnál. De javarészt, ahogy egy szerb közmondás mondja, „*magamra és gebémre*” voltam utalva, plusz azokra az összeverbuvált önkéntes munkatársakra, akiket idők folyamán sikerült beszerveznem, vagy önként, érdeklődésből, szentimentális, vagy más okokból lettek segítők. Így lett lassankint nem hivatalos helyettesem egy fiatal agysebész, dr. Szántó György⁴¹, aki egyszer bemutatkozott és kijelentette, segíteni akar. Aztán egy fiatal szentendrei délszláv lány, Mirkovity Marica, később az MJT vidéki szervezési titkára. Majd Major László⁴², bácskai fiú, akkor NÉKOSZ-ista, testvérem, Rex Tibor, 1948-tól az MJT kulturális titkára (nem volt nepotizmus, Budapesten sem voltam, mikor erre a posztra kinevezték), dr. Geleji Dezső, aki szintén gyerekkorom óta ismert Belgrádból stb. Egyáltalán nem volt nehéz kialakítanom jó viszonyt a Budapesten élő jugó állampolgárokkal, akiknek az Andrássy út egyik előkelő házában, egy óriási lakásban volt az ún. Jugoszláv Klubjuk. Vezetőik voltak Jozo Jakupics, egy világszerte ismert futballvezető és szakértő Zágrábból, és Bogdánfi Sándor⁴³, egy bácskai író, ki később visszatért Újvidékre és fontos szerepet játszott a jugoszláviai magyarság irodalmi életében. Mindketten, de mások is, komoly segítséget nyújtottak az MJT-nek, többek között egy szobát engedtek át az MJT-nek és ez volt a „*főhadiszállásunk*” egészen addig, amíg a társaság nem költözött be a Bajza utcai székházba.

38 Bán Antal (1903–1951) szociáldemokrata politikus. A két világháború között Jugoszláviában élt, az újvidéki *Munkás* című szociáldemokrata lap szerkesztője. 1945-ben a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője lett, majd országgyűlési képviselő. A Gazdasági Főtanács tagja, 1945–1948 között iparügyi miniszter. 1948-ban külföldre távozott.

39 Kovács Imre (1913–1980) népi író, a népi mozgalom kiemelkedő alakja, parasztpárti politikus. 1947-ben külföldre emigrált.

40 Darvas (Dumitras) József (1912–1973) író, a népi mozgalom egyik vezető alakja, parasztpárti politikus, 1945-től haláláig országgyűlési képviselő. Többször volt közoktatási, illetve népművelési miniszter.

41 Szántó György (1907–1982) orvos, sebész, traumatológus. 1957-től vezérőrnagyként az Országos Traumatológiai Intézet első igazgatója, majd főigazgatója, a *Magyar Traumatológiai és Baleseti Sebészet* című lap főszerkesztője.

42 Major László (1922–2002) közgazdász, Györfly-kollégista, a Petőfi-kollégium igazgatója, a NÉKOSZ alelnöke.

43 Bogdánfi Sándor (1912–1987) újságíró, lapszerkesztő, író, az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztőségének egyik vezetője, a *Magyar Szó* főszerkesztője, fontos szerepet játszott a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat létrehozásában.

Az 1946-os esztendő

Az MJT alakuló közgyűléseig, addigi és későbbi munkámhoz nagy segítséget nyújtott két „*lerándulás*” Belgrádba, ill. Jugóba. Még 1945. szeptember elején egy íródelegációval (Zilahy Lajos⁴⁴, Sötér István⁴⁵, Heltai Jenő⁴⁶, Gergely Sándor⁴⁷ és Várnai Zseni⁴⁸) mint a külügy hivatalos kísérője voltam lent egy hétig. Ez alkalmat adott kapcsolatba lépni sok régi ismerőssel és baráttal, akik akkor komoly pozíciókban voltak, valamint összeismerkedni sok olyan személlyel, akik később jól jöttek nekem az MJT kiépítése érdekében. Ilyenek voltak pl. Jován Popovics⁴⁹, magyarul beszélő vajdasági szerb író, a Szerbiai Írószövetség elnöke, Veljko Petrovics⁵⁰, nagy író és a Nemzeti Múzeum igazgatója, zombori, szintén magyarul tudó. Oszkár Davicsó⁵¹ költő, Mása Szelimovics, a Kulturális Titkárság külkapcsolatok osztályának vezetője, maga is ismert író, Vlado Velebit⁵² tábornok, külügyminiszter-helyettes, Pavle Beljanski⁵³, külügyi protokollfőnök, zombori, magyarul jól beszélt, Deszanka Makszimovity⁵⁴, szerb író stb., stb. Újvidéken megismertem a vajdasági magyarság új vezetőit, Kek Zsigmond⁵⁵ lelkészt, Gál László⁵⁶ költőt, Steiner Frigyes újságíró stb. Majd mikor MJT megalakulása után, mikor már (botcsinálta) főtitkár voltam, megint a Külügyminisztérium kiküldetésében, november hóban 3 hétig voltam Belgrádban, bőszégesen kihasználva az alkalmat és időt intézni és rendezni sok MJT-vel kapcsolatos kérdést és ügyet. Meg kell említenem, hogy akkor még nem nagyon volt vonat, telefon, távíró, sok minden, ami normálisnak tűnik ma, és mindenki természetesen veszi. Pl. akkor Budapestről Belgrádba és vissza a jugoszláv katonai misszió egyik ingatag teherautóján utaztam, vérfagyasztó hidegben és kényelmetlenségben. Belgrádban meg a nem fűtött Kaszinó Szállóban laktam, ahol reggelire csak popará (kenyérleves)

44 Zilahy Lajos (1891–1974) író, publicista. 1945-től aktív politikai szerepet vállalt, a Magyar–Szovjet Baráti Társaság első elnöke. 1948-ban az USA-ba emigrált. Jugoszláviában műveinek egy időben valóságos kultusza alakult ki.

45 Sötér István (1913–1988) író, irodalomtörténész. Az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára, majd rektora. Tanított a szegedi egyetemen is. 1956-ban oktatási miniszterhelyettes. 1957–1983-ig az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója.

46 Heltai Jenő (1871–1957) író, költő, újságíró.

47 Gergely Sándor (1896–1966) író, újságíró, lapszerkesztő. 1931-ben a Szovjetunióba emigrált. 1945–1951-ig a Magyar Írószövetség elnöke.

48 Várnai Zseni (1890–1981) költő.

49 Jovan Popović (1905–1952) szerb író, költő.

50 Veljko Petrović (1884–1967) szerb költő, író.

51 Oskar Davičo (1909–1989) szerb író, újságíró, lapszerkesztő. A partizánharcok résztvevője.

52 Vladimir Velebit (1907–2004) jugoszláv kommunista politikus, partizán, diplomata. 1945-ben külügyminiszter-helyettes, majd római és londoni követ. Magas rangú ENSZ-tisztviselő.

53 Pavle Beljanski (1892–1965) szerb jogász, diplomata, műgyűjtő. Gyűjteményét „a szerb népnek” ajándékozta, amely ma Újvidéken látható.

54 Desanka Maksimović (1898–1993) szerb költő, tanár, irodalomtörténész, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia tagja.

55 Kek Zsigmond (1907–1980) református lelkész, publicista, kisebbségi politikus. A *Híd* című vajdasági baloldali folyóirat főszerkesztője, majd a *Magyar Szó* főszerkesztője. 1948 után a hírhedt Goli otokon (Kopár-sziget) lévő táborban öt évet töltött. A *Magyar Szó* nyelvi lektoraként, Kossa János néven kiemelkedő nyelvhelyességi tevékenységet végez.

56 Gál László (1912–1975) író, költő, az újvidéki *Magyar Szó* újságírója.

volt, ebédre meg vacsorára hasonló jók... A háború irtózatos pusztítással járt ebben az országban.

Visszatérve eme belgrádi utamról, itt volt az ideje valami tervet kidolgozni az MJT működtetésére. December elején, egy kibővített elnökségi ülésen, előterjesztettem egy tervvázlatot, ami javításokkal el is lett fogadva. Minden tervnek egyik sarkalatos pontja és nehézsége volt az anyagi kérdés. Magyarország rohamos léptekkel haladt azon az úton, mely a világtörténelem legnagyobb és legsúlyosabb inflációjához vezetett. Ha ma az MJT kapott 1 milliárd pengőt, amivel egy brosúrát lehetett kinyomtatni, holnap ez már csak a felét érte.

A hangsúlyt a kapcsolatok kiépítésére kellett fektetni és dolgozni inkább a jövőre, mint a mára vagy a holnapra. Intézmények voltak, melyekkel fel kellett venni a kapcsolatokat. A külüggyel nem volt probléma, ott voltam. A kulturális osztály vezetői kollégáim voltak. A következő volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Egyik legjobb barátom, dr. Novik Károly min. tanácsos sokat segített ott. A miniszterelnökségen jól ismertem a mindenható Balogh István plébánost és államtitkárt, valamint a bácskai származású előadóját, Csuka Jánost⁵⁷ (nem rokon Csuka Zoltánnal). A Szaktanácsban maga a főtítká, Kossa István⁵⁸ volt jó ismerősöm, aki összehozott az illetékes emberekkel. A Városházán volt egy kulturált ember, Kóvágó József⁵⁹ polgármester, de nekem főleg dr. Némethy Károly kultúratanácsnok segített sokat. Na meg dr. Rosta László, az egykori Nemzeti Bizottság titkára.

A pártoktól a támogatás akkor írtó fontos volt. Nem mondom, hogy nem jött jól, hogy mindegyikben ismertem a vezetőket. Szakasits Árpád⁶⁰ igen szívélyesen fogadott, és maga vitt le a Palace Szállóban dr. Szalai Sándorhoz⁶¹ a külügyi osztályukon. Ott ennek titkár-nője egy bácskai nő volt, az hiszem Blum Lili. Mindketten a későbbiekben sokat segítettek. De Marosán György⁶², Horváth Zoltán⁶³, Szíva István, Gergely István⁶⁴ is hozzájárultak, főleg a publicitás, népszerűsítés, közlemények stb. terén. Semmiképpen sem szabad per-sze kihagynom dr. Bán Antalt, aki mindenben mindenkor segített.

57 Csuka János (1902–1962) író, újságíró. A két világháború közötti jugoszláviai magyar újságírás kiemelkedő alakja. 1945 után egy ideig a miniszterelnökség kisebbségi osztályának délszláv referense, majd politikai okokból elbocsátották.

58 Kossa István (1904–1965) kommunista politikus. 1945–48 között a Szakszervezeti Főtanács főtítká-ra, országgyűlési képviselő, az MSZMP KB tagja. Többször töltött be különféle miniszteri posztokat.

59 Kóvágó József (1913–1996) katonatiszt, gépészmérnök, kisgazda politikus. 1945–1947 között Budapest polgármestere. 1950-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik, 1956-ban szabadul és ismét a főváros polgármestere lesz. A forradalom leverése után az Egyesült Államokba emigrál.

60 Szakasits Árpád (1888–1965) szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Ő írta alá az SZDP részéről a két munkáspárt egyesülését. Köztársasági elnök, majd az Elnöki Tanács elnöke. 1950-ben életfogytiglani börtönre ítélik, 1956-ban szabadul. Ezután is aktív közéleti tevékenységet folytat.

61 Szalai Sándor (1912–1983) szociológus, filozófus, egyetemei tanár, az MTA rendes tagja. 1945–1948-ig az MSZDP külügyi osztályának vezetője.

62 Marosán György (1908–1992) szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1956 után fontos funkciókat töltött be az MSZMP-ben, államtitkár. 1962-ben megfosztották KB-tagságától.

63 Horváth Zoltán (1900–1968) szociáldemokrata politikus, újságíró, történész. A két munkáspárt egyesülésének híve.

64 Gergely István (1906–1977) újságíró. 1945 után a *Népszava* és a *Világosság* felelős szerkesztője.

A Kisgazda Párton belül, szárnyra való tekintet nélkül, támogatásra találtam. A Tildyékét, ugye, említenem sem kell. De Nagy Ferenc⁶⁵, Varga Béla⁶⁶, Kovács Béla⁶⁷, dr. Oltványi⁶⁸, dr. Ortutay Gyula⁶⁹, dr. Auer Pál⁷⁰ (későbbi párizsi követ), dr. Csornoky Viktor⁷¹ (Tildy Zoltán veje, míg élni hagyták...) és sokan mások nemcsak jóindulattal, hanem ha kellett, aktív támogatással voltak az MJT felé. Ez vonatkozik főnökömrre, dr. Gyöngyösi János külügyminiszterre is, aki szintén kisgazda volt.

A kommunista párton belül a lelkesedés Jugó felé nagy volt. Persze, ennek főleg ideológiai alapja volt. Jugóban sok „spanyolos”, akik Spanyolországban részt vettek a köztársasági oldalán, magas pozíciókban voltak. A hadsereg tábormoki karában főleg. A magyar „spanyolosok” sokat ismertek ezek közül. Ez egy „vonal” volt, amit ki is használtunk az MJT munkájában, részben a Partizán Szövetségen keresztül. A későbbiekben, mikor a kommunista párton belül már kialakult valami rend és rendszeresség, a kulturális és külügyi osztály vezetői, Antal Helén és Komját Irén⁷² nyújtottak segítséget. De Révai, Nagy Imre, dr. Molnár Erik, Vas Zoltán⁷³, Kállai Gyula⁷⁴, na és persze Rajk⁷⁵ is segítőkészek voltak. Az egyik leglelkesebb segítő volt Balázs Béla⁷⁶, a híres filmesztéta. A Parasztpártban főleg Kovács Imrével tartottam a kapcsolatot, de Szabó Pál⁷⁷ és Sötér István⁷⁸ írók is segítettek.

65 Nagy Ferenc (1903–1979) kisgazda politikus. A FKgP elnöke, újjáépítési miniszter, a Nemzetgyűlés elnöke, 1946–47-ben miniszterelnök. Lemondatják, megfosztják állampolgárságától, az Egyesült Államokba emigrál. Az emigrációban is aktívan politizál.

66 Varga Béla (1903–1995) római katolikus pap, kisgazda politikus, a Nemzetgyűlés elnöke. 1991-ben hazatelepült az emigrációból, 1990-ben részt vett az első szabadon választott országgyűlés alakuló ülésén.

67 Kovács Béla (1908–1959) kisgazda politikus, 1945–1947 között több kormányban földművelésügyi miniszter. 1947-ben a Szovjetunióba hurcolták, 1955-ben tért haza. 1956-ban Nagy Imre kormányának tagja. 1958-ban országgyűlési képviselőnek választották.

68 Oltványi (Ártinger) Ferenc (1893–1963) kisgazda politikus, művészeti író. A háború után a Nemzeti Bank elnöke, majd pénzügyminiszter, nemzetgyűlési képviselő. 1947/48-ban berni követ, majd a Nemzeti Múzeum igazgatója, illetve a Szépművészeti Múzeum főigazgatója.

69 Ortutay Gyula (1910–1978) néprajztudós, kisgazda politikus, a baloldali pártokkal történő együttműködés híve. 1947–1950-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter. Számos politikai és tudományos posztot töltött be.

70 Auer Pál (1885–1978) jogász, diplomata, publicista. 1946/47-ben párizsi követ, majd emigrál.

71 Csornoky (Bun) Viktor (1919–1948) jogász, kisgazda politikus, diplomata. Tildy Zoltán veje. 1948-ban hűtlenség és kémkedés vádjával halálra ítélik és kivézik.

72 Komját Irén (1895–1982) újságíró. 1949/50-ben az MDP külügyi osztályának vezetője.

73 Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) kommunista politikus. Fogolycserével 1940-ben a Szovjetunióba került, a Komintern munkatársa. 1945 után számos fontos posztot töltött be, a Gazdasági Főtanács főtítkára, a Tervhivatal elnöke. Az 1956-os forradalom idején Nagy Imre köréhez tartozott, Romániába internálják. Hazatérte után visszavonult a politikai élettől.

74 Kállai Gyula (1910–1996) kommunista politikus, újságíró. 1945 után számos miniszteri és politikai posztot töltött be, 1951-ben letartóztatták, 1954-ben szabadult. 1956-ban Kádár csoportjához csatlakozott. 1965–67-ig miniszterelnök, 1957–89-ig a Hazafias Népfront elnöke.

75 Rajk László (1909–1949) kommunista politikus. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1945 után számos fontos párt- és állami tisztséget töltött be. 1946–1948-ig belügyminiszter, majd külügyminiszter. A nevét viselő, 1949-es monstre perben halálra ítélték és kivégezték.

76 Balázs Béla, Bauer Herbert (1884–1949) író, költő, filmesztéta, rendező.

77 Szabó Pál (1893–1970) író, parasztpárti politikus. A népi írók kiemelkedő alakja.

78 Sötér István (1913–1988) író, irodalomtörténész. 1957–1983-ig az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója.

A tervünk 1946-ra kb. a következőkből állott, eltekintve az apró munkától. Ha csak lehet, havonta egy előadást, a legaktuálisabb Jugóra vonatkozó témáról. Legalább 2, de ha lehet 3 nagyobb felhajtású kulturális eseményt rendezni, ami sok publicitást adna az MJT-nek. 4–5 kiadványt, ami ismertetné az aktuális jugó dolgokat, az életük minden területéről, de legalább egynek magyar kisebbségi vonatkozásúnak kell lennie. Legalább 4–5 „fiókot” kialakítani, megalakítani, főleg a déli vidéken, tehát a jugó határ felé. Felvenni és tartani a kapcsolatot az itteni jugó kisebbséggel, szerveikkel. Ha nem a legsúlyosabb, de az egyik legsúlyosabb, legkényesebb probléma volt: állandó anyagi, magyarabbul – pénzforsorásokat kialakítani. Az utóbbival fejezem be: ez némileg sikerült is. Az MJT állandó havi támogatást kapott a miniszterelnökségtől, a külügytől, a közoktatásügytől, a városházáról, az Iparügyi Minisztériumtól (míg Bán Antal volt a miniszter), egyszer vagy kétszer a Gazdasági Főtanácstól is, Vas Zoltán jóvoltából. Míg az infláció tartott, ez néha neveléses volt. De 1946. augusztus 1. után, már a „jó” forint idejében, számottevő lett. Ami a pártokat illeti, azt hiszem csak a szocdemektől kaptunk egyszer, de egy jelentősebb összeget.

A Tiszatáj említett múlt évi cikkében az áll, hogy: „A Társaság 1946-os tevékenysége első sorban székházának megteremtésére irányult.” Ez nem így van, ez a „tevékenység” egy hétig tartott, 1946. december elején. Addig egészen más volt. Íme a rövid vázlat, inkább azért vázlat, mert memóriából nehezen lehet visszaemlékezni a kb. 10–12 előadásból álló sorozatra, mely 1946 folyamán megtörtént. Majdnem minden hónapban, főleg a Kereskedelmi Kamara kis- vagy nagytermében, az MJT előadása volt, minden elképzelhető témáról, ami Jugóval összefüggött. Az előadók között volt dr. Bán Antal, dr. Geleji Dezső, Rácz Kálmán⁷⁹ (történész), Sötér István, Tildy Zoltánné, Rob Antal⁸⁰, a Délszlávok Szövetségének főtítkára, Lazar Brankov, a jugó katonai misszió tagja.

Dr. Gyöngyösi János külügyminiszter, Bozsik Renáta stb. Az akkori napi sajtó, de a Magyar Nemzet biztosan, minden előadás előtt közölt pontos adatokat. A többi újság is. Sokszor az előadásokról komoly, nagy cikkek jelentek meg. Pláne, mikor például Bán Antal, Gyöngyösi János stb. voltak az előadók.

Vladimir Dedijer⁸¹ híres és ismert „Napló” című könyvéből magam fordítottam több érdekes részletet, melyeket a legkülönbözőbb lapok és hetilapok akkor, 1946 folyamán közöltek. Ez a könyv a jugó partizánharcok hiteles történetének számít. De Geleji is sok cikket írt Jugoszláviáról a Magyar Nemzetben. Az MJT égisze alatt, a Belvárosi Színház bemutatta Balázs Béla *Boszorkánytánc* című jugoszláv partizándramáját. Főszereplők voltak Bulla Emma és Dinem György, a rendező dr. Bárdos Artúr, híres színházi szakember, a színház igazgatója. A rendezésben erősen közreműködött Balázs Béla maga, de én is kivettem a részemet, mint kvázi szaktanácsadó. A premieren ott volt mindenki, aki akkor

79 Rácz Kálmán (1885–1951) őrnagy, jobboldali politikus, történész. Az irredenta mozgalom aktív tagja, a MOVE egyik alapítója. Gömbös híve, majd 1939-ben nyilas országgyűlési képviselő, de kilép a pártból és egy ellen nyilaspártot szervez. 1944-ben a németek letartóztatják, Mauthausenből tért haza. 1948-ban Svájcba emigrált.

80 Rob Antal, Antun Rob (1909–1965) a királyi Jugoszláviában lépett be a kommunista pártba, a zágrábi pártszervezet szervezőtitkára. 1946-tól a Magyarországi Délszláv Szövetség főtítkára, országgyűlési képviselő. Politikai karrierje összefüggött azzal is, hogy élettársa Rákosi Mátyás unokahúga volt. A Magyar–Jugoszláv Társaság intézőbizottságának tagja. 1948-ban Jugoszláviába szökött. A Vajdasági Magyar Kultúrtaács elnöke, majd a belgrádi szakszervezeti központban dolgozott. A jugoszláv állambiztonsági szervek (UDB) ügynöke volt.

81 Vladimir Dedijer (1914–1990) jugoszláv kommunista politikus, történész, diplomata, újságíró. A partizán harcok résztvevője, naplót vezet, Tito hivatalos életrajzírója. A JKP KB tagja, politikai karrierje 1954-ben megtörik, életét ezután főként tudományos, publicisztikai írásainak szenteli.

Budapesten számított valakinek, az élet minden területéről. Ez volt talán az MJT első nagy dobpergetése.

A második volt egy koncert a Zeneakadémián, szintén az MJT rendezésében. Belgrádban megkaptam egykori tanáromtól és később híres zeneszerzővé vált Josip Slavenskitől⁸² az engedélyt, hogy bemutassuk *Balkanofonija* c. nagy művét, mely világszerte sikert aratott. A Zeneakadémia nagytermében tartott ünnepi előadás szintén nagy felhajrással zajlott le. Sikerült megkapnom Ferencsik Jánost és Fricsay Ferencet⁸³, akik vezényeltek egy-egy művet. Kodály *Galántai táncok* című műve volt szintén a műsoron. (Ez a műsor később Pécssett is elő lett adva, helybeli erőkkkel.) A Bartók Béla Teremben kétszer volt „koncert” lemezekről, csak jugó műveket adva elő, szintén az MJT rendezésében. Szimfóniáktól, jugó operákon át, népi zenéig minden volt. Az MJT sok jugó anyagot adott át a rádióknak, lemezeket, írott zenét, amit Jugóból hoztam, vagy másokkal hozattam, vagy a jugó missziótól kaptuk. A Rádióban három vagy négy zeneelőadás volt az MJT égisze alatt, ezeket kétszer magam vezettem be, jobb személy hiányában... Az egyiknek a dátuma volt 1946. november 29., a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kihirdetésének évfordulója, mikor az MJT rendezésében a Kereskedelmi Kamara nagytermében egy ünnepi ülés volt, dr. Bán Antal volt a szónok. Az Uránia moziban meg egy jugó filmet mutattak be, díszelőadáson, este. Az igaz, hogy a magyar feliratok rosszak, hibásak voltak, de ez nem az MJT bűne volt.

Legjobb emlékezetem szerint az MJT helyi csoportjai, szervezetei, melyek 1946 folyamán alakultak meg, ezek: Battonya, Baja, Mohács, Pécs, Szeged. Valami történt Makón is, kísérlet volt Nagykanizsán, de ebben nem vagyok biztos. Pécssett az egyik vezető volt Fajta Károly, rendőr őrnagy, egykori jugó magyar emigráns szülők sarja. Szegeden meg Dénes Leó polgármester volt a spiritus rector. Mohácson az említett dr. Cserta polgármester, aki a csoport elnöke is lett. E csoportok létrehozásán főleg dr. Szántó, nem hivatalos helyettesem működött közre, ezért nem teljesen tisztázta az emlékeim, de segített neki testvérem, Rex Tibor és Mirkovity Marica is. Az akkori keserves közlekedési feltételek mellett mindez komoly teljesítménynek számítható. Testvéremnek hivatalból volt autója, ezért tudott e téren jobban működni, sokat járt vidéken, én meg finoman „rábeszéltem”.

Az 1947-es esztendő

Hogy az MJT egyhavi vagy három havonkénti folyóiratot indítson, erről szó volt már a megalakulás idején. A gondolat, ill. gondolkodás ezen sosem szűnt meg 1946 folyamán. Az első fél évben az anyagi helyzet volt az a tényező, ami ezt majdnem lehetetlenné tette. A második fél évben meg mindenki meg akarta keresni a jó forintot, így nem volt idő a tervről gondolkodni... De nem volt az a szűkebb vezetőségi ülés, amelyen ez ne lett volna téma. Az új, 1947-es vezetőségre és személy szerint Csuka Zoltánra várt a feladat ezt realizálni.

„Főtítkárságom” utolsó és nagy rendezvénye, eseménye volt az MJT 1947. január 12-én megtartott második közgyűlése. Már 1948 végén tudtam, hogy ki leszek nevezve követségi titkárnak az újonnan alakult belgrádi magyar követségre. Nem sokkal előbb jött létre a magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló egyezmény, ami a követség felállításával járt együtt. Ezzel kapcsolatban volt az én kiküldetésem is 1945 novemberében, de korainak bizonyult... Csak az 1946 nyarán kötött párizsi békeszerződés után lehetett

82 Josip Štolcer-Slavenski (1896–1955) jugoszláv zeneszerző, Kodálynál is tanult.

83 Ferencsik János (1900–1984) és Fricsai Ferenc (1914–1963) karmesterek.

erről tárgyalni.⁸⁴ Ahogy megvolt a kapcsolat, dr. Gyöngyösi János külügyminiszter hívott és közölte velem, hogy szeretné, ha a követségre helyezném az MJT elnökségét, ott nagyobb szükség lesz rám a jövőben. Erről informáltam az MJT elnökségét, és miután az évi közgyűlés ügyis esedékes volt, így megállapodtunk az időpontban és más részletekben. Sajnos rám hárult a feladat az utódomról és az új vezetéséről gondoskodni.

Először is Rajkkal próbáltam erről beszélni, hisz ő volt kvázi az illetékes. Meglepetésemre Rajk ezt kikerülte és Révaihoz küldött. Révai kérdezte, kit javasolok a főtitkári posztra, hisz nem volt vitás, ez a lényeges pont. Haraszti Sándort⁸⁵ javasoltam, aki ugyan az apám lehetett volna, de akkor jobb személyt nem láttam utódomnak. Haraszti is emigráns volt Jugóban, ismerte a helyzetet ott, jó neve volt stb. Ott és azonnal Révai felhívta Harasztit. Viszont Sándor bátyám nem volt egy „igen” ember, elutasította, mert ahogy nekem később mondta, nem akart még egy plusz ingyenmunkát a nyakába venni. Révai sem volt az, aki ilyet lenyelt volna, de az én cipőmbe dugta a munkát, utasítva, menjek Harasztihoz és beszéljem rá. Még emlékezett is, hogy Tildynét „lebeszéltem”, dr. Moórt meg rábeszéltem a posztjukra. Napokig tárgyaltam (szó szerint) Harasztival, aki úgy egyezett bele, ha lesz valaki, aki végzi az „apró munkát”, a sok adminisztratív teendő, vagyis egy ún. ügyvezető titkárt, egy fizetett személyzetet. Ha nem is 100%-os meggyőződéssel, de Csuka Zoltánt javasoltam. Ennek aztán egy „anyag” része keletkezett, ami nem a fizetés volt. És ez mind 1946. december elején zajlott, ami csak egy újabb bizonyítéka az előző oldalakon leírtakra, ami az MJT székházát illeti.

Én és mások is néztünk egy székház, ill. egy megfelelőbb helyiség után már régóta. Voltak helyek, voltak kilátások, de vagy vagyonokba került volna a rendbehozatal, vagy rossz helyen voltak a felajánlott házak, lakások stb. Így nem került sor a megvalósításra egészen 1946 decemberéig, mikor is megtudtam, hogy a szovjetek ki fognak üriteni egy villát a Bajza utcában, azt hiszem a 26. szám alatt volt. Jól ismertem Zamercev⁸⁶ vezérőrnagyot, Budapest akkori szovjet városparancsnokát.

Elmentem Zamercevhöz és megkértem, adja ezt át az MJT-nek. Beleegyezett, de mondta, hogy ehhez Puskin⁸⁷ szovjet követ beleegyezése is kell. A következő állomás kb. 3–4 nap múlva Puskin volt, akit ismertem. „Hárásó”, mondta a követ, és azt hiszem, aztán már csak Fodor Gyula, akkori alpolgármester következett, már nem is tudom miért. De tény, hogy ez az előkelő, kétemeletes villaház, inkább egy palota, mint ház, 1946. december elején az MJT székháza lett. Csuka egyik követelése volt, hogy az új székházban ő kapjon használatra a felső emeleten egy lakást, hogy ne kelljen neki naponta bejárni Érdligetről, ahol háza volt. Megígérték neki, ő lett az MJT ügyvezető titkára. És minden fenntartásom

84 A diplomáciai kapcsolatok felvételének kérdése már 1945 őszén felvetődött, 1946. szeptember 25-én pedig Párizsban, a béketárgyalásokon a jugoszláv kormány jegyzékben fordult a magyar kormányhoz a diplomáciai kapcsolatok felvételének tárgyában. Szántó Zoltán követ 1947. február 4-én, pár nappal a párizsi békeszerződés aláírása előtt adta át Belgrádban megbízólevelét. A párizsi békeszerződést 1947. február 10-én írták alá.

85 Haraszti Sándor (1897–1982) újságíró, kommunista politikus. 1921-ben Jugoszláviába emigrált, a szabadkai *Napló* című lap és a *Szervezett Munkás* munkatársa. 1929-ben kiutasították Jugoszláviából. 1945 után az MDP agitprop. osztályának helyettes vezetője. 1950-ben bebörtönözték, 1954-ben szabadult. 1956-ban a Nagy Imre-csoporttal Romániába internálják, majd bebörtönzik. 1960-ban szabadul. Ezután az *Akadémia lexikon* szerkesztőségében dolgozott. 1981-ben a *Beszélő* című szamizdat lap egyik szerkesztője.

86 Ivan Tyerentyievics Zamercev vezérőrnagyot 1945 márciusában nevezték ki Budapest városparancsnokának.

87 Georgij Makszimovics Puskin (1909–1963) szovjet diplomata. 1945–48 között a Szövetséges Ellenőrző Bizottság politikai tanácsadója, 1948–49-ben a Szovjetunió budapesti nagykövete.

ellenére jól működött, függetlenül attól, hogy ez neki személyesen mit hozott a „konyhára”. Tehát a következő közgyűlésen Harasztit „megválasztották” főtitkárnak, dr. Szántót helyettesnek, egy kis szabályzat módosítással ügyvezető titkári pozíciót hoztak létre. Tildyné lett az elnök, azt hiszem Rajk megmaradt alelnöknek, a többire nem emlékszem már. Azt hiszem, hogy Bán Antal és Kovács Imre elhagyták az országot, de lehet, hogy ez csak később következett be.⁸⁸

Az 1947. január 12-i közgyűlés nagy parádé volt. Mindenki ott volt, aki számított. Rákosi, Szakasics, Tildy, akkor már köztársasági elnök, Rajk, Gyöngyösi, Molnár Erik, azt hiszem sok más kormánytag, államtitkár, aztán a politikai pártok legtöbb vezetője, írók, művészek, szóval – az akkori Budapest „krémje”. Mohácsról felhoztunk egy délszláv népi együttest, plusz egy később országos hírűvé vált kis énekeslányt, Kersics Ankicát.⁸⁹ A vidéki fiókok képviselői is helyet foglaltak az elnökségi asztalnál. Dr. Moór bevezetője után az én feladatom volt vázolni az MJT működését 1945 októbere után. Ezt követte az új vezetőség megválasztása, ami persze csurom formalitás volt. Majd egy jó program következett, melynek középpontja a mohácsi csalogány, Kersics Anika volt. A másnapi újságok bő, oldalas beszámolókat közöltek erről az abban az időben fontos társadalmi eseményről.

Pont egy hétre rá levonultam Belgrádba, szervezni az új magyar követséget. Ami az MJT-t illeti, mögöttem maradt az özönvíz. A hivatalos állásom mellett az MJT belgrádi képviselője voltam és a később megindított *Déli Csillag* jugoszláviai tudósítója. Nem volt hónap, hogy egy cikk tőlem ne jelent volna meg a *Déli Csillagban*. Egészen 1948 februárjáig, mikor visszatértem Budapestre, ill. vissza lettem hívva. Az okok és ennek háttere egy oly rémregény, hogy egyrészt ide nem tartozik, másrészt egy könyvet tenne ki. Más szóval, az állampárt kialakulóban volt, de a pártállam is már erősen csirázott. Mindenkire mindent rá lehetett fogni, vagy ennek pont az ellenkezőjét.⁹⁰

Következik az MJT 1947-es működése, amiről nincs, nem is lehet első kézből származó tudomásom, hisz nem voltam Budapesten. De azért szoros kapcsolatot tartottam részben Harasztival, részben az MJT más vezetőivel is. Az idők folyamán kiderült, legalábbis számomra, hogy Haraszi nem volt egy erőskezű, szorgalmas főtitkár. Ő inkább reprezentatív szerepet vállalt, képviselni az MJT-t ahol lehetett vagy kellett, beszédeket tartani stb. dr. Szántó meg nem akart nélküle, vagy a „háta mögött” semmit tenni. A „hatalom” lassan teljesen Csuka Zoltán kezébe került.

Ezt nem kell, és nem is szabad negatívén látni, nézni. Nem volt az MJT kárára. Csuka nagy tapasztalatú irodalmi szervező volt, de legalább ilyen jól értett a társadalmi-kulturális szervezetek ki- és felépítéséhez. Mindezen belül jól tudta összeegyeztetni az MJT céljait, kitézéseit saját érdekeivel, szükségleteivel. Neki mindig az volt a célja, hogy bárhol is van, egy folyóirat legyen a kezében. Nem sok idő múlva megszületett a *Déli Csillag*, miután valahonnan megkapta hozzá az anyagi fedezetet. Jól kigondolt, jól szerkesztett, mutató és tartalmas folyóirat volt, míg megjelent.

Az MJT pénzügyi-adminisztratív ügyei Csuka okos, tehetséges, diplomatikus felesége kezébe került. Dici asszonynak ebben is nagy tapasztalata volt, ők ketten együtt hasonló vállalkozásokban már gyümölcsözően együttműködtek. Csuka nem pazarolta idejét apróságokra, erre lassan felvett személyzetet. Persze a jó forint már lehetővé tette az MJT ilyen

88 Kovács Imre 1947 novemberében, Bán Antal pedig 1948 februárjában emigrált.

89 Kersics Anka, Anka Kršić (1922–1997) sokác énekesnő.

90 Rex József életének erre a szakaszára, hazahívásának körülményeire, majd letartóztatására bővebben lásd A. Sajti Enikő: *Egy kommunista káder a külügyben: Rex József*. Forrás, 41. évf., 2009. 7–8. sz. 99–109.

kibővítését, a havi hozzájárulás a kormány részéről tetemes lett, hisz szélesíteni, ápolni kellett a magyar–jugó kapcsolatokat, ebben minden politikai színezet, árnyalat egyöntetűen megegyezett. Egy Hegedűs József nevű jugó származású, egykori szabó, majd rendőrtszist lett az üzemi szervezés titkára. Nem működött rosszul, hamarosan a legnagyobb budapesti üzemekben megalakultak az MJT helyi csoportjai. Mint a Magyar–Szovjet Baráti Társaságé is. Ez volt a minta és a példa. Aztán a pesti környék is sorra került, Csepel, Kispest, Újpest, majd a vidéki üzemek.

Csuka vette saját kezébe a vidéki városokban a csoportok megalakulását, ill. a hálózat kibővítését. Majd Mirkovity Marica lett a vidéki szervezés titkára. Csoport alakult (végre) Nagykanizsán, Székesfehérvárott, Egerben, Kaposvárott, Szombathelyen stb. Az biztos, hogy 1948 tavaszán az MJT-nek 14 vidéki szervezete volt. Azt hiszem Miskolcon is volt. Ezt a folyamatot leállította maga a történelem, ill. az 1948 júniusában nyilvánosságra hozott határozat a Kominform (Tájékoztató Iroda – S. E.) részéről Jugoszláviát illetően.⁹¹

Az 1947-es év folyamán óriási léptekkel haladt a magyar–jugoszláv kapcsolatok kiszélesítése. A különböző küldöttségek egymás kezébe adták a kilincset Belgrádban és Budapesten egyaránt. A belgrádi magyar követség teljes gőzzel dolgozott, meg kell hagyni, hogy a jugó követség Budapesten sem aludt. A cél egyöntetű volt: minél jobban kifejleszteni a két ország és nép viszonyát. A belgrádi magyar követ, Szántó Zoltán⁹² végiglátogatta Jugoszláviát és a magyar kisebbséget Vajdaságban. Magam részéről ezt előkészítettem, sokszor kísértem őt. 10 000 magyar építőmunkás kapott Jugoszláviában kenyeret. Ezt szervezni, kézben tartani kellett. Bővültek a kereskedelmi kapcsolatok is. Mindkét oldal erősen dolgozott egy kulturális egyezmény megkötésén. Az MJT szervezett Budapesten egy írótalálkozót, melyre jelentős jugoszláv írók érkeztek. Magyar írók jöttek Belgrádba, operaénekesek cseréje folyt. Karmesterek váltották egymást, Belgrádban, Zágrádban, Budapesten. Az új MJT végre beköltözhetett a Bajzai utcai székházba, ahol Jugoszláviában egy tetemes könyvtár is alakult. Ehhez egy könyvtárost vettek fel. A kulturális munka olyan méreteket öltött, hogy erre külön személy kellett. Testvérem, Rex Tibor lett a kulturális ügyek titkára, és ezzel, azt hiszem, megfelelő ember került a megfelelő székbe. A kiállítások, különböző rendezvények, előadás-sorozatok, koncertek, zeneestek relatíve rövid idő alatt megsokszorozódtak, éspedig jelentősen. Jugoszláviából részben magam, részben a Kulturális Bizottság küldött rengeteg anyagot, mely az ilyen természetű munkához szükséges volt. Az 1947-es jugoszláv nemzeti ünnep, november 29-e, Magyarországon igen nagy elismerésre talált, nemcsak Budapesten, de igen sok vidéki városban is, és nem csak ott, ahol már volt MJT-csoport.

Államközi vonalon két csúcseményről kell itt említést tennem. Az első volt egy magyar kormánydelegáció látogatása Belgrádban Dinnyés Lajos miniszterelnökkel az

91 Az MJT egyrészt a nagyobb városokban, majd az ipari üzemekben szervezett csoportokat, de volt ifjúsági tagozata is, sőt tudunk az ún. bori csoport megalakulásáról is, amit a volt munkaszolgálatosok szerveztek. A társaság történetére részletesen lásd Gyürke Csaba: *A Magyar–Jugoszláv Társaság története (1945–1948)*. Diákköri dolgozat, Szeged, 2009. Kézirat.

92 Szántó Zoltán (1893–1977) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, diplomata. 1919-ben Bécsbe emigrált, később hazatér, majd a Szovjetunióba emigrál. 1947–49 között belgrádi és tiranai, majd párizsi követ. 1956-ban a Nagy Imre-csoporttal Romániába internálják. Hazatérése után nem indul ellene eljárás. Szántó 1947 júliusában tett körutat a Bácska és Bánát magyarok lakta helységeiben.

élén.⁹³ A delegáció tagja volt Szakasits Árpád, Gerő Ernő⁹⁴, dr. Molnár Erik új külügyminiszter⁹⁵ stb. Rákosi Mátyás nem volt köztük. A magyar kormányküldöttségnek minden tisztelet meg lett adva. Dinnyés és Tito németül nagyon jól elcsevegtek. Alig pár hétre rá került Belgrádban a kulturális egyezmény aláírására a sor. Egy kisebb küldöttség élén dr. Ortutay Gyula, akkori kultuszminiszter volt ott.⁹⁶

1947. december elején volt azonban a nagy ügy: jugoszláv kormánydelegáció utazott Pestre Tito marsall vezetésével!⁹⁷ Ezzel Magyarországnak egy győztes hatalom és volt ellenség megadta a tiszteletet. Az összes magyar politikai pártok vezetői jelen voltak, egy hiányzott: Rákosi Mátyás... Állítólag kezelésen volt, na hol, Moszkvában.⁹⁸ Pesten nem volt elég jó és megbízható orvos... Tito különvonatán Belgrádból rajta voltunk Szántó követ és jómagam is. Nehezemre esik ünneprontónak lenni, de Tito aranykessel és villával etette Rosenthal tényérből sonkával Tigris nevű farkaskutyáját. Alig egy héttel előbb voltam az ifjúsági vasútvonal építésénél a boszniai hegyekben, ahol hóban és fagyban dolgoztak a lelkes fiatalok, napi fél kg kukoricakenyér és napi két leves mellett. Meg kell hagynom, az esti leves sűrű volt...

A négynapos látogatás egy vadászattal végződött Kelebia közelében, ahol aztán lakoma és dárídó volt egy vadászkastélyban.⁹⁹ Ez sem volt erősen ínyemre, mint ahogy az sem, hogy a nincstelen parasztiúkból lett tábormokok a volt kapitalisták luxusvilláiba költöztek be Belgrádban és másutt. Lakva ismeri meg egymást az ember, és ez a 4 nap együtt praktikusán az egész jugoszláv vezetőséggel nem volt a számomra egy túlzottan üdítő élmény. Viszont a régi K.u.K. hadseregben volt egy mondás: „*Maul halten und weiter dienen*”, azaz „*pofát befogni és tovább szolgálni*”. Sajnos ezt tettem én is. Nem akartam talán ünneprontó lenni? Egy biztos: nem a félelem tette, nem tartoztam az ijedősökhöz. Talán... talán... a szégyenkezés, hogy így van, nem úgy, ahogy kis Józsika magának ezt elképzelte, hogy lenni kellene.

93 A Dinnyés Lajos miniszterelnök vezette magyar delegáció belgrádi látogatására 1947. október 13–15. között került sor. 15-én került sor a kulturális együttműködésről szóló egyezmény aláírására. Az egyezményt Molnár Erik külügyminiszter és Marijan Stilinović, a Kulturális és Művelődési Bizottság elnöke írta alá.

94 Gerő Ernő (1898–1980) kommunista politikus. Többször töltött be különböző miniszteri posztokat és más párt és állami funkciókat. A hírhedt Rákosi-féle „trojka” tagja. Rákosi leváltása után az MDP KV titkára. 1956-ban ő kérte a szovjet csapatok beavatkozását. Egy időre a Szovjetunióba száműzték, de csakhamar hazatérhetett. Megfosztották párttagságától, fordításból élt.

95 Molnár Erik két ciklusban volt külügyminiszter. Először 1947. szeptember 24. és 1948. augusztus 5-e, illetve 1952. november 12. és 1953. július 4-ig töltötte be a külügyminiszteri posztot.

96 A szerző nem pontosan emlékszik. 1947. október 15-én, a Dinnyés miniszterelnök vezette delegáció belgrádi útja alkalmával került sor a kulturális együttműködésről szóló egyezmény aláírására. Az egyezményt Molnár Erik külügyminiszter és Marijan Stilinović, a Kulturális és Művelődési Bizottság elnöke írt alá. Ortutay már az abban előírt feladatokról és a vegyes bizottság létrehozásáról tárgyalt.

97 Tito 1947. december 6. és december 8. között tartózkodott Budapesten.

98 Rákosi valóban ezt az időt tartotta alkalmasnak, hogy gyógykezelésre a Szovjetunióba utazzon. Ripp Zoltán: i. m. 49.

99 A kelebiai vadászat később, a Rajk-per során különös jelentőségre tett szert, mert a vád szerint Aleksandar Ranković belügyminiszter itt vette rá Rajkot az „árulásra”. Letartóztatása után Rexet is több alkalommal kihallgatták a Tito vonatán és a vadászaton történekről. Rex egyébként nem vett részt a vadászaton, Brankovval a vadászkastélyban várta meg a végét. Azt vallotta, hogy Rajkot nem látta Rankovićyal beszélgetni, de tolmács nélkül egyébként sem tudtak volna társalogni. Bővebben lásd A. Saji Enikő: i. m. 102.

A Tájékoztató Iroda határozatától a keserű végig

Mikor 1948 februárjában Budapestre visszatértem¹⁰⁰, a külügyben beosztásom többirányú volt. Tájékoztatói Főosztályon kaptam beosztást¹⁰¹, Boldizsár Iván¹⁰² államtitkár volt a főnököm. Ettől nem voltam túlzottan elragadtatva, mert még 1946 végén hallottam Rákosit, aki Révainak mondotta a fülem hallatára: „Ezzel a *palival sem fogunk sokáig enni cseresznyét egy tából...*” Ettek. Miért – ezt nem tudtam eddig megfejteni. De valami tartotta őt „*fent*” a legkülönbözőbb „*vonalak*” és körülmények között. Egy macska volt, melyik bárhonnán ledobva, mindig talpára esett.

Szóval, egyik fő munkám lett egy „*Krónika*” című havi folyóirat szerkesztése, mely ugyan magyarul íródott, de magyarul nem jelent meg. Ezzel szemben nyolc nyelven: orosz, angol, francia, német, szlovák, román, szerbhorvát, olasz. Később a bolgár is hozzájött. Alapjában véve a kulturális életnek volt a krónikája, de szó volt benne sok másról is, pl. politika, sport, egészségügy stb., stb. Magyarról egy fordítógárda az anyagot illetékes nyelvre fordította és törődött a megjelenésig mindennel. A Szikrában nyomtattuk¹⁰³, és rengeteg idegfájdalommal és energiával járt a munka. Emellett még jugoszláv és bolgár kultúrreferens is voltam, így felelőse a magyar–jugoszláv kulturális egyezmény végrehajtásának, amelyhez később hozzákerült az ugyanilyen magyar–bolgár egyezmény is. Lassan sok lett a jóból, helyettest kértem. Megkaptam: Kóta Béla volt, akiről egy óra múlva kiderítettem, hogy ávós. Nyakamra ültették... Akkor még nem tudtam, miért. Különben azt mondta, hogy telefongyári melós volt. Lehet. Csak avanszált...

Kb. lehetett 1948 márciusa, áprilisa, mikor Haraszi felhívott, hogy így nem megy tovább, ő egy szűkebb, ún. intézőbizottságot akar létrehozni, lennék-e az egyik tag. Egszer ő adta nekem be a derekát, most rajtam volt a sor. Lettem. Ennek tagjai voltak, ha jól szolgál emlékezetem, Gerle Imre, egykori emigráns Jugóban, Rob Antal képviselő, a délszlávok főtítkára, Major László, dr. Szántó György főtítkárhelyettes, és nem kis meglepetésemre, Szalai András, a kommunista párt káderosztályának helyettes vezetője, képviselő, stb. Addig sosem találkoztam vele, de tudtam, hogy ki, hogy egy zágrábi nő, Zora a felesége stb. Kellemes, csendes fiatalabb embernek bizonyult, aki a klasszikus pártzsargon beszélt, ha kinyitotta a száját. Az intéző bizottság fóruma nem volt benne a szabályzatban, de ilyen apróságokkal akkor már igazán senki nem törődött. Az üléseken Csuka elénk terjesztette az anyagot, néha vitattunk pár dolgot, néha csak áment mondtunk, hiszen már minden megolajozva folyt. Az üléseken, szavazati jog nélkül, ott ültek a munkatársak is, Rex Tibor, aki Csuka nem hivatalos helyettese lett, Hegedűs, Mirkovity Marica és Csukáné. Ez az idillikus állapot tartott kb. májusig, mikorra is ki lett hirdetve a harmadik közgyűlés. De ezzel a „*személyzet*” volt elfoglalva, ill. a fizetett munkatársak. A főrendezője Rex Tibor volt.

Hogy valami „*bűzlik Dániában*”, ezt már egy ideje csak sejtettem. De fogalmam nem volt, hogy mi! Irtó elfoglalt voltam, privát vonalon is, lakásszerzés, berendezés stb.

100 Összekülönbözött Szántó követtel, aki többször is kérte a külügyminisztériumtól beosztottja visszahívását. Mivel Budapest eleinte nem kívánt lépni az ügyben, Szántó saját hatáskörében megtiltotta Rexnek, hogy belépjen a követség épületébe. Szántó és Rex összetűzésére lásd A. Sajtó Enikő: i. m. 102–106.

101 Pontosabban a Külügyminisztérium kulturális osztályára került balkáni referensnek.

102 Boldizsár Iván (1912–1988) író, újságíró.

103 A párt nyomdájáról, a Szikra Nyomdáról van szó, amely a nagy múltú Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. nyomdája volt korábban.

A jelek kifelé apróbbak voltak. Pl. miért „delegálta” a kommunista párt Szalait egy ilyen pozícióba? Hisz ő miniszterhelyettes vagy miniszter is lehetett volna! KB-tag azt hiszem nem volt, de praktikusabban nagyobb hatalma volt, mintha lett volna. Ő volt az államosítás egyik végrehajtója. Aztán a külügyben is voltak jelek, pl. rengeteg ávós került be a legfontosabb pozíciókba. Az államtitkár Berei Andor¹⁰⁴ lett, akiről tudtam ki és mi, amellett, hogy egy nagy tudású és tehetségű ember volt. Ilyen körülmények között került sor az MJT közgyűlésére az Uránia moziban. Előzőleg Szalai bizalmasan közölte velem, hogy némi újítás lesz a szabályokban, lesz egy legális intézőbizottság, vállalnám-e a tagságot benne? Igen, vállaltam.

Az Uránia mozi zsúfolásig telt meg.¹⁰⁵ Erre senki a rendezők között nem számított. Testvérem közölte velem, hogy rengetegen vannak a délszlávok. Ez nem baj, de mióta érdeklődnek ennyire az MJT-ért? Az erkélyen ott volt az egész jugoszláv követség személyzete, Karlo Mrazovity követ (magyarul jól beszélt), Brankov, akkor már civil és követségi tanácsos stb. Nem messze tőlük a kommunista párt ideológiai-kulturális vezérkara, Révaival az élen, de több politikai bizottsági tag is, a kormány fő tagjai stb. Ismét nagy felhajtás volt. Az elnökségben a színpadon sokan foglaltak helyet, Rajk elnököt, nem tudom már miért. (Valami oknál fogva Tildyné már nem volt jelen.) Haraszi megtartotta beszámolóját, ill. előzőleg üdvözlő beszédek voltak, a vidéki szervezet vezetőitől, a jugóktól stb. A program már futott vagy 45 perce, ha nem tovább is, mikor benyújtották a szabályzatmódosítási javaslatot. Már e körül is vita alakult ki, nem kis meglepetésemre. Már nem tudom kik voltak az ellenoldalon, de azt hiszem, a délszlávok részéről páran.

A Délszlávok Szövetsége an block bent volt az MJT-ben. Aztán a javasolt vezetőségi listához egyesek új neveket dobtak be. Végre az újonnan javasolt és elfogadott intézőbizottság tagjait sorolta fel a jelölőbizottság elnöke: Szalai András, Gerle Imre, Major László, dr. Szántó György, Rob Antal, Rex József, Haraszi Sándor, Szegedi Emil. 10-en voltunk, de kettőre nem emlékszem.¹⁰⁶ Praktikusabban csak kommunista párttagok voltak benne.

Ez lett volna az utolsó pontja a rendes napirendnek, a művészi program előtt. Mikor az elnöklő és elnöknek megválasztott Rajk¹⁰⁷ az ülést le akarta zárni, a földszinten nagy zúgolódas kezdődött, majd erős bekiabálások: ki a főtitkár, ki lesz a főtitkár? Magam is csodálkoztam, hogy erre nem volt javaslat. Kellott volna, hogy legyen, a szabályzat szerint is. Rajk türelmesen várt a már tüntetéssé fajult üvöltözésnek, amit majdnem csak a délszlávok csaptak. Aztán a szokott, megfontoltnak tűnő, higgadt hangján bejelentette, hogy az intézőbizottság első ülésén, saját soraiból fogja a főtitkárt megválasztani. Ez nekem, de majdnem mindenki másnak is új és meglepetés volt; a főtitkárt ott és akkor kellett volna javasolni és megválasztani. Erre újabb orkán tört ki, majd egy hang, majd több, majd kórus kezdte követelni, hogy a főtitkár – Rob Antal legyen. Ezt, persze, a délszlávok követelték. Rob már az ő főtitkárunk volt, de valami rejtélyes erők erre a posztra, az MJT főtitkárának is kívánták. Rajk ismét türelmesen várt, majd mikor az ordítózás és tüntetés lecsendese-

104 Berei Andor (1900–1979) kommunista politikus, közgazdász, egyetemi tanár. 1922-ben fogolycserével kerül a Szovjetunióba. Hazatérése után a pártapparátusban dolgozott, az Országos Tervbizottság elnöke. 1948–51-ig külügyi államtitkár, majd a külügyminiszter első helyettese. 1956. november elején feleségével, Andics Erzsébettel Moszkvából Szolnokra érkeznek és az első Kádár-kormány tájékoztatási munkájában vesznek részt. Később főleg tudományos, oktatói munkát végez, az Új Magyar Lexikon főszerkesztője, majd a Kossuth Kiadó igazgatója.

105 Az 1948. évi közgyűlésről van szó, amit március 20-án tartottak az Uránia moziban.

106 Az intézőbizottság teljes névsorát nem sikerült rekonstruálnunk, a rendelkezésünkre álló források alapján azonban Horváth Zoltán, a *Világosság* akkori főszerkesztője biztosan tagja volt.

107 Az MJT-nek fennállása alatt három elnöke volt. 1947. január 12-ig Moór Gyula látta el a posztot, ekkor Tildy Zoltánét választották meg, 1948. március 20-án pedig Rajk László lett a társaság elnöke.

dett, hirtelen bejelentette, hogy a programnak ez a része le van zárva, 10 perc szünet után kezdődik a műsoros rész. Ismét ordítózás volt a földszinten, de az elnökség elvonult, a függöny leesett.

Alig múlt el 4–5 perc, a balkon folyosóin irtóztató sürgés-forgás keletkezett! Feljöttek Rajk, Szalai és Haraszti, csatlakozott hozzájuk Révai, Farkas Mihály, Horváth Márton¹⁰⁸, Szőnyi Tibor, még kettő-három KP-vezető. Mind bezsúfolódott egy páholszerű részbe, nagy tanácskozás folyt. Bejöttek ide Mrázovity követ, Brankov tanácsos, Smiljanics konzul stb. Szalai kijött, behívott engem és Szegedi Emilt. Ma sem tudom, miért. Csak álltam ott és hallgattam a kissé érthetetlen zűrzavart, veszekedést és alkudozást. A jugók állandóan kérdezték, mi kifogás van Rob Antal ellen? Mrázovity kifogásolta, hogy minden hengerszerűen zajlott, át lett tolvá, pedig a tagság mást akart, ill. másokat. A „mieink”, főleg Rajk, Révai és Farkas bizonygatták, hogy ez így szokott lenni a pártban is, a megválasztott Politikai Bizottság saját soraiból választja meg a főtitkárt. Persze Mrázovity és Brankov sem voltak mai gyerekek, pontosan tudták, hogy ezek a „választások” hogy mennek. A 10 perc szünet helyett még fél óra múlva sem gördült fel a függöny.

Mikor végre felgördült, ott állt Rajk és egyperces magyarázattal biztosította a jelenlévőket, hogy az intézőbizottság minden tagja elfogadta a tisztséget, és a bizottság egy héten belül megtartandó ülésén, saját soraiból főtitkárt fog választani, titkos választással! Hogy ez mit jelentett, senki nem értette. Rajk kilépett, és már a következő percben a konferanszié meghirdette az első számot. Így zárult ez a közgyűlés, melyről másnap a sajtó beszámolt, persze eme apró mellékszövegek nélkül. Bennem még jobban merült fel a kérdés: mi folyik itt, miről is van tulajdonképpen szó? Mert hisz az MJT főtitkárai nem egy ennyire fontos kérdés, hogy a fél KP-vezérkar avatkozik bele ennyi erővel. Nem volt rá válaszom.

Ez az intézőbizottság (IB) tényleg összeült egy hét múlva – mind a 10 tag jelen volt. Az csak természetes, hogy mindenki Szalai Andristól várta a megoldást, hisz illetékes ember volt... De ő semmit nem szólt, senki semmit nem kérdezett. Erre Haraszti és én úgyszólván egyszerre tettük fel a kérdést: „*Andris, van-e valami útmutatás, ki lesz vagy legyen a főtitkár?*” Szalai kényelmetlenül forgolódott, majd mondta: „*Akartok ti lenni? A kérdés nyitva van...*” Valaki javaslatára megállapodtunk, hogy a koridős Gerle fog elnökölni az ülésen. Intéztük az intéznivalókat. A következő ülésen Szalai engem kérdezett, vállalnám-e a főtitkárságot? Nem, sem nem akarom, se nem bírom idővel. A fő kifogásom volt, hogy őszkor az egyetemre akarok menni, befejezni a sokszor megszakított közgazdasági tanulmányaimat. Ez volt kb. (1948 – S. E.) június elején. Utána meg minden megfordult és felfordult.

Június 28-án megjelent a Tájékoztató Iroda, a Kominform határozata a Jugoszláv Kommunista Párt ellen. Az IB júliusi ülése néma csendben kezdődött, úgyszólván senki nem mert, vagy nem tudott a másíknak a szemébe nézni. Szalai törte meg a jeget, hogy felesége éjjel-nappal síró hangulatban van, ez egy katasztrófa stb. De főtitkár még mindig nem volt. Viccből egymásnak kínálgattuk a posztot. Az ülésen mindig más elnökölt, ábécésorrendben, ebben állapodtunk meg. Pontosán nem emlékszem a menetrendre, de nemsokára Rob Antal átszökött Jugóba, félt a lefogástól. Nekem addig és utána is úgy tűnt, hogy ő valóban dolgozott a jugó felderítésnek. Nem pénzért, érzelmi alapon. Hogy Magyarországon mégis pozíciókba került (a KB instruktora volt 1945–46-ban), ez főleg annak köszönhető, hogy sokáig együtt élt Rákosi unokahúgával. Helyét a délszlávok vezetőjeként és az MJT IB-ban nemsokára elfoglalta Horváth Mihály, addig a KP bajai titkára,

108 Horváth (Schiller) Márton (1906–1987) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, újságíró. 1945–50-ig a *Szabad Nép* felelős szerkesztője. Az '50-es években számos politikai tisztséget viselt. 1956 után a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Hunnia Filmstúdió igazgatója.

akinek állítólag az anyja délszláv volt, de a szegény ember alig tudott dadogni szerbhorvátul. Szalai András „fedezte” fel, káderozta ki, mikor Rob Antalt pótolni kellett.

Suttogások voltak, hogy Rajk nincs teljesen a jugóellenes vonalon, Moszkvában volt fejmosáson és tágitáson stb. 1948 augusztusában a belügy helyett a külügy élére került, ami persze lebuktatás volt, mindenki tudta. Szabadságon voltam, mikor ez történt. Visszatérve üzenet várt, hogy jelentkezzem a miniszter titkárságán. Vagy két nap múlva előtte ültem. Valahogy szomorú embernek láttam. Egy szó sem esett a jugó helyzetről, sem az MJT-ről. Én nem indítottam, ő nem vetette fel. Barátságosan mondta, látni akart mint új főnököm, és véleményemet hallani, mint egykori harcostól. „Hogy látod itt a biztontsági helyzetet?” Meglepődtem. Ez volt az, amivel szerintem senki nem törődött nagyon, sosem érdekelt. Ki tudhatott meg titkot és miről az akkori magyar külügyben? Ott született volna a magyar külpolitika? Ugyan, kérem! Még egy óvodás is nevetett volna ezen. Mondtam Rajknak, hogy ez nem volt egy kérdés, de ha felveti, azt hiszem, praktikusan nincs, ill. alig volt ezen a vonalon addig bármi. Rajk megköszönte őszinteségemet, mondván, nemsokára lesz. Pár hét múlva minden folyosón puskás vagy géppisztolyos rendőrök sétálgattak, nehogy a titkok kikerüljenek... Rajk, azt hiszem, nem nagyon tudta eleinte mit is csináljon magával a külügyben, és azzal kezdett foglalkozni, amit a belügyben normálisnak tartott: őrsegszervezés, ávósok beépítése a külügybe, egy ún. Igazgatási Főosztály megszervezése, egy Mátrai nevű ávós őrnagyból lett miniszteri tanácsossal az élén, a futárszolgálat ávósítása stb.

Szalai Andris sugallatai, majd lassan instrukciói alapján az MJT mindinkább egy Jugóellenes kampány szerves részévé kezdett lenni. Ez minden hónappal csak fokozódott, ahogy Moszkva és a kommunista párt fokozta az eszeveszett uszítást Tito és a jugók ellen. Tudtuk, hogy amit mond, amit „hoz”, azt a Pártközpontból hozza. Senki nem kifogásolt semmit, mindenki tisztában volt, ez az egész ügy kezdett életveszélyessé válni. Az MJT rendezésében, szervezésében, a legkülönbözőbb „szakemberek” kezdtek Jugóellenes előadásokat tartani, részben a székház szép termében, részben más helyeken, üzemekben, vállalatoknál stb. A *Déli Csillag* sem volt kivétel, most a jugók árulását kellett benne magyarázni. Mikor az IB ülésezett, gondoltam magamban, de szeretnék a jelenlévők lelkébe látni, vajh ki mit érez, gondol? Hogy ne kerüljem a forró kását, én sem voltam a legőszintébb. Sajnos én sem a fővonallal voltam bajban: csak egy pápa lehet a világon, az meg Moszkvában székel, egy kis püspök (Tito) nem mehet saját útján... árt a közönségnek stb. Azt viszont, hogy Tito, Rankovity, Djilas stb. Gestapo-ügynökök voltak, hát ez abszurdum volt! Hisz ha ők Gestapo-ügynökök lettek volna, én biztos nem élnék ma. Ez nem tetszett, tudtam, hogy hazugság, de... nem szólaltam fel ellene. Mert...¹⁰⁹

Én túl régen voltam „iparos”, hogy engem kísérni lehet anélkül, hogy észrevegyem. Kb. 1948 novemberében valahogy éreztem, hogy kísérnek. Ez úgy történt, hogy Szalainál voltam a Pártközpontban, beszélni akart velem négyszemközt... Én mikor kijöttem tőle, mintha egy árnyék húzódnát volna el a folyosón. Úgy tettem, mintha nem láttam volna, de aztán az árnyék emberré lett, majd követett a 2-es villamoson, majd a 46-oson. Elhatároztam, hogy lerázom, kiszálltam a 46-osból, de mikor elindult, visszafutottam és ráugrottam. A kísérő futott utána, de nem tudott elérni. Másnap reggel, mikor a Vág utcai lakásomból indulóban voltam a külügybe, ill. a villamosmegálló felé, észrevettem egy fekete Tátra kocsit, benne emberekkel, szemben a házzal, ahol laktam. Ez a Tátra 5 emberrel bent (!) éjjel-nappal a nyomomban volt! Hisz az ellenséget meg kell figyelni! Bárhova mentem, mögöttem voltak. A Közgáz Esti Egyetemre jártam, mindig ott ült két kísérő

109 Rex Szalai András előtt írta alá a Tájékoztató Iroda 1948. június 28-ai, Jugoszlávia-ellenes határozatát. Szalai ekkor a frissen létrejött MDP KV káderosztályának helyettes vezetője volt.

mögöttem. Kimentem a WC-re, ketten mellettem végezték szükségletüket... Így ment ez, míg a házmesterné is észrevette, a külügyben az őr stb. Erre felhívtam Szalait és elmondtam neki ezt. Állítólag nem tudott róla. De mondta: „Ha te tudsz erről, akkor nem jól csinálják!” Nem vagyok benne biztos, talán épp úgy csinálták, hogy tudjak róla és menekülésbe kezdjek, mikor el lehet fogni és – vádolni. Gyerek voltam, semmit sem kellett tenni, hogy az embert megvádolják, sőt, esetleg ki is végezzék. A Tátra másnap már nem volt a ház előtt... Ellenben az az ember, akit a 46-os villamoson leráztam, az Havas Oszkár ávós százados volt, később a bőrünkön órnaggyá vált, aki az egyik kihallgatóm volt, egyszer irtó megveretett, és ő komponálta meg a „beismerő vallomásmat”, aminek alapján tanú lettem a Rajk-perben, majd életfogytiglani börtönre ítélték el.¹¹⁰ Nem volt vigaszom, hogy őt is (valószínűleg hamisan) perbe fogták és kivégezték. A barátai... Mert ha barátaid vannak... nem kell, hogy ellenséged legyen.

Kicsit előrefutottam a történetekkel. Vajh ez 1948 augusztusában, vagy egy hónappal később volt, erre már nem emlékszem.¹¹¹ Az IB ülései kéthetenként voltak, tekintettel a változó helyzetre. Az egyik ülésre Szalai nem egyedül érkezett meg, társaságában volt Losonczy Géza¹¹² is! A jelenlévők közül mindenki ismerte Losonczyt. Akkor épp miniszterelnökségi államtitkár volt, a Tájékoztatási Szolgálat vezetője¹¹³, KB-tag, a párt „princje”, a jövő nagy embere, Révai egyik kedvence, segítője, publicista, jó tollú ember. Haraszi veje is. Azt hittük, Losonczy azért jött, hogy valami fontosabb ügyről tájékoztasson bennünket. Erre Szalai veszi át a szót és bejelenti, hogy a dolgok fontossága miatt a „párt”, vagyis a KB Losonczyt delegálta, hogy főtitkár legyen! Mindnyájunknak leesett az álla, mert Losonczy fontos embernek számított a pártban, muszáj valami fontosnak lenni a háttérben, ha erre a posztra őt küldik ki. Azzal az aprósággal, hogy ő nem is az IB tagja, senki nem törődött, ez nem is vetődött fel. Hisz – egymás között voltunk, nem?

Már a következő héten, Losonczy vezetésével, meglátogattuk Rajkot, és hosszabb eszmecsere után kidolgoztuk vele az MJT vonalát a következő időkre, ami persze nem volt más, mint követni a KP vonalát.

Itt egy kis javítást kell eszközölnöm. Már nem KP volt, hanem MDP. 1948 nyarán¹¹⁴ „egyesült a két munkáspárt”, a KP és Szocdem, MDP lett belőle. Ezt nemsokára követte egy tagsági revízió, a szabály szerint mindenkit ott vizsgáltak felül, ahol dolgozott. Akik viszont az MJT IB-nek voltunk tagjai, minket ott, az MJT-ben vizsgáltak felül, egy külön bizottság! Ki határozta ezt el? Miért? Nem kérdeztünk, ez nem volt illendő, vonalas... Engem már a tagsági revízió után kísért a Tátra... Az ÁVO ilyen apróságokkal nem törődött.

Az MJT Jugoszlávia-ellenes, Tito-ellenes kampánya 1948 folyamán folytatódott, előadások, cikkek, közlemények, ilyen típusú rendezvények formájában. Pl. november 29-ét

110 Rexet a Budapesti Törvényszék 1950. június 20-án első fokon életfogytiglani fegyházra ítélte, amit a Legfelsőbb Bíróság július 29-én 15 évre mérsékelte.

111 Párizs László, a Külügyminisztérium elnöki osztályának vezetője 1948. augusztus végén szólította fel Rexet, hogy adja be lemondását. Rajk külügyminiszter azonban, Szalai Andrással egyetértésben, ekkor még úgy döntött, hogy „helyesebb a helyén hagyni és megfigyelni.” A. Sajtó Enikő: i. m. 106.

112 Losonczy Géza (1917–1957) kommunista politikus, újságíró. 1945-ben a Szabad Nép rovatvezetője, majd a Révai József által vezetett Népművelési Minisztérium államtitkára. A Rajk-per egyik vádlottja, 1954-es szabadulása után a pártellenzék egyik fontos alakja. Az 1956-os forradalom egyik vezető szereplője, Nagy Imre kormányában államminiszter. Romániába internálják, majd letartóztatják, a börtönben hal meg, tisztázatlan körülmények között.

113 Losonczy a Népművelési Minisztérium államtitkára volt ekkor.

114 Az MKP és a MSZDP 1948. június 12-én egyesült.

a Madách Színházban „ünnepelte” az MJT, de a szónok Brankov Lázár volt, aki átállt a Kominform mellé, és a hivatalos vonalat fújta. A ház teli volt, de sok kivezényelt ifivel és munkással, az MJT üzemi szervezeteiből. A Déli Csillag, azt hiszem 1948. decemberi¹¹⁵ számával megszüntette a megjelenését, de az MJT heti, havi közleményekkel a sajtónak hírt adott fordított működéséről. Ez így folyt egészen 1949 májusáig, mikor is megszűnt annak lehetősége, hogy közvetlen közelből figyeljem az MJT működését. 1949. május 19-ről 20-ára virradó éjjelen fél tucat ávós robbant be éjfél után a lakásomra és elhurcoltak egy kis eszmeceserére. Ez tartott 6 év, 2 hónap és 9 napig...¹¹⁶

A Rajk-pernek és perről vannak különböző teóriák, legkülönbözőbb variációkkal. Egy Svájcban működő magyar ügynök jelentette, hogy Szőnyi USA-kém volt stb. Ezért kezdődött a lefogások sorozata Szőnyivel, meg Szalaival mint helyettesével. Nekem ez a teória sántít. Ha így van, akkor miért buktam én és Hegedűs József, az MJT üzemszervezési titkára le már május 20-án? És én Szalait is az MJT-csoporthoz kötöm, holott ő kétség-telenül több volt. Szóval, nem akarok itt a Rajk-perről írni, hisz majdnem könyvtárak jelentek meg erről az utóbbi időkben. Tény, hogy ez a per és a későbbi Kádár–Kállai „ügy” alkalmat nyújtott az MJT önkéntes és fizetett vezetőinek teljes likvidálására.¹¹⁷ Íme a lista, a sorrend.

A mellékperek ún. jugó csoportjának én voltam a listavezetője, vagyis elsőrendű vádlottja – életfogytiglan; a második volt Hegedűs – életfogytiglan, a harmadik Csuka – 15 év; a negyedik Gondi Ferenc a külügyből – 15 év; az ötödik egy szerencsétlen, szlovén nő, aki a háború alatt Pestre szökött, ott ragadt, férjhez ment és jóban volt a pesti jugókkal, Hribár Ljubica – azt hiszem 10 év. Testvéremet csak 1950 tavaszán fogták le, és Recsken ébredt fel. Mirkovity Maricát valami más perbe tették, életfogytiglant kapott, Kalocsán „üdült”. Aztán jött Haraszi és Losonczy a Kádár-csoporttal. Szegedi Emilt internálták, nem tudom pontosan, mi lett a sorsa.¹¹⁸ Horváth Mihály is le lett fogva, valami ávós „üdülőtelepen” rothadt. Pécsért Fajta Károlyt fogták le, 5 évet ült. A délszlávok közül szó szerint százakat fogtak le, internáltak vagy bebörtönöztek. A fő perben például Ognyenovity Milán, a Délszláv Szövetség szervező titkára volt a 9. rendű vádlott.¹¹⁹ A kihallgatások alatti kínzásokról, a börtönkörülményekről már sok szó hangzott el, ehhez nincs mit hozzátenni.

Fura módon az MJT még 1949–50 folyamán is vegetált, de mindinkább kevesebb és kevesebb gőzzel. Nem segített a népszerűségének, hogy pl. Szalait felakasztották mint árulót, engem elítéltek mint árulót, Hegedűs, Csuka stb. – mindenki árulónak bizonyult. Ezt nem lehetett kimagyarázni az akkori körülmények között. Csak hallgatni lehetett, „száját befogni és tovább szolgálni”. Aztán elérkezett a pillanat, hogy az MJT vagyonát, könyvtárát, ingóságait át kellett adni, azt hiszem a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Intézetének,

115 A MJT lapja, a *Déli Csillag* 1948 novemberében, a II. évfolyam 11. számával szűnt meg.

116 Rex 1955. augusztus 2-án, perújítás révén szabadult.

117 A Rajk-per kapcsán különösen lásd Hajdú Tibor: *A Rajk-per háttere és három fázisa*. Társadalmi Szemle, 1992. 11. sz. 17–36. Uő: *Farkas és Kádár Rajk-nál. Az 1949. június 7-i beszélgetés hiteles története*. Társadalmi Szemle, 1992. 4. sz. 70–80. Uő: *A júdás mindig velünk van*. Valóság, 1992. 52–64.; Szász Béla: *Minden kényszer nélkül. Egy sztálinista műper története*. Budapest, 1990; Hódos György: *Kirakatperek. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európában 1948–1954*. Budapest, 1990; Ötvös István: *A katonai fő perek Magyarországon*. PhD-értekezés. Budapest, 2007. Kézirat. Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955*. Corvina, 2009.

118 Szegedi Emil fotózni kezdett, egyik alapítója lett a Magyar Fotóművészek Szövetségének, szaklapoknál dolgozott és több könyve is megjelent a fotózásról.

119 Ognyenovics Milán (1916–1980) magántisztviselő, kisebbségi politikus. 1948-ig a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtitkárhelyettese. A Rajk-perben a hatodrendű vádlott volt és 9 évre ítélték. Kiszabadulása után az MDDSZ főtitkára, országgyűlési képviselő.

ahova minden ilyen társaságot beolvastottak, kivéve MSzBT-t (Magyar-Szovjet Baráti Társaság – S. E.). Ezt meghagyták maguk...

Engedtessek meg, hogy záróakkordként pár megjegyzést fűzzek egy témához, mely csak közvetett kapcsolatban van az MJT-vel. Ez a Rajk-per és a híres-hírhedt Kék Könyv.¹²⁰ A vádirattól kezdve, Rajk, Szalai, Brankov, saját magam, Hegedüs, Hribár (mi hárman tanúk voltunk a nagy perben, ott van a Kék Könyv) „*vallomásaiban*” sokszor szó esik az MJT-ről. Persze úgy, mint a jugó hírszerzés fiókjáról, a munkatársak és önkéntes vezetők pedig mint jugó kémek vannak kipellengérezve. Azt hiszem, nincs szükség ma már harcolni azért, hogy mindez egy pihent agy szörnyűséges rémregénye volt. Nem is egy, de több agy működött ebben közre. Biztos vagyok benne, hogy a jugóknak a Kominform határozata előtt, de pláne utána voltak kémeik Magyarországon, Magyarországnak is Jugoszláviában. De a jugóknak Magyarországon nem volt probléma *bármiről* információkat kapni a legelsőbb kezekből. Bármelyik KP-vezetőhöz fordultak, ezek *elvtársi* alapon mindenről informálták őket! Mindenről! Ezt első kézből tudom, sok minden a fülem hallatára történt. Cicmil ezredes, Brankov őrnagy, majd később Mrázovity követ és Brankov tanácsos úgy jártak be mindegyik KP-vezetőhöz, ahogy akartak, azt kérdezték, ami érdekelte őket, és minden további nélkül kaptak felvilágosítást, információt. Egészen kb. 1948 elejéig.

Az MJT nem volt a jugó felderítő szervezetnek sem fontos, sem pedig kevésbé fontos központja sem. Ők az MJT-t úgy akarták látni, mint az új Jugoszlávia ismertetőjét, igen: kicsit úgy is, mint propagandistáját. De ennek semmi oka nem volt, hogy ne így legyen. Hisz nekünk, Magyarországnak nagyobb szükségünk volt a jugók jóindulatára, barátságára, mint fordítva. Nem hiszem – egy kivételével –, hogy bárki, akit említettem volna bármikor, jugó kém lett volna. Erre és ezért az egy kezemet teszem a tűzbe!¹²¹ Aki maga, minden kényszer nélkül bevallotta, hogy ő igenis beszervezett jugó kém volt, az Hegedüs volt. A felülvizsgálati tárgyaláson is, ahol mindent letagadhatott volna! Viszont, ahogy nekünknek Hegedüs magyarázta, ő arra számított, hogy így gyorsabban kerül ki, kicserélik esetleg stb. A felülvizsgálati tárgyaláson meg azért tartott emellett ki, mert ő Jugóba akart menni, visszatérni hazájába és ő ennek Jugót tartotta. Mellesleg, valamikor a háború előtt, ő Jugóban is pár évet húzott le a börtönben mint kommunista pártmunkás. Persze akkor ott a KP illegális volt. Hegedüs irtó beteg ember volt. Annyira lett elítélve a felülvizsgálati tárgyalásokon, amennyit leült már, és kiengedték. Rövid időn belül visszatért Jugóba, Szabadkára, ahol hamarosan leukémiában meg is halt. Olyan temetésben részesült, mint egy nemzeti hős, tízezen vettek részt, kísérték ki utolsó útjára. Vajon Hegedüs valóban beszervezett jugó kém volt? Nem hiszem, hogy a valót és az igazat valaha megtudom. Nincs kitől.

P. S.

(...)

Egy másik, kissé elfelejtett ügy, az emberek, akik mint tagok nem játszottak nagy szerepet az MJT életében, de börtönben vagy a bitófán végezték életüket, megvádolva a Jugónak való kémkedés vádjával vagy hasonló csemegekkel. Ilyen volt pl. Pálffy György altábornagy, Justus Pál, Száva István, Gergely István, dr. Szalai Sándor, Szakasits Antal, Kuty László vezérezredes, Sólyom László altábornagy, Tóth Mihály vezérőrnagy – hogy

120 A szerző itt nem említi, de más forrásokból tudjuk, hogy a börtönben vele fordították le szerbre a Rajk-perrel szülő propagandaanyagokat.

121 A jobb kezét még gyermekkorában elvesztette.

csak úgy kapásból nevezek meg párat.¹²² Sokan közülük nem elsősorban azért ültek vagy meghaltak, mert jugó „kémek” voltak, hanem mint „katonai összeesküvés” tagjai, vagy szocdemek, akiket ki kellett csinálni, eltávolítani az életből stb. Mind az MJT tagjai voltak, itt vagy ott, így vagy úgy, egyszer vagy talán kétszer valami szerepet vállaltak, előadást tartottak, valami ünnepség alatt az elnökségben ültek fent a színpadon stb.

Ezek voltak a „*nagyobb fiúk*”. De számtalan kisebb tag volt, akik sokszor csak társaságkeresés miatt csatlakoztak az MJT-hoz, vagy mert a férjük bent volt, oda járt stb. A vidéki szervezetekből majd mindegyik elnök és titkár börtönbe jutott vagy internálva lett. A legcsekélyebb volt pl. kizárás a pártból és eltávolítás az állásból, és ezek jártak még a legjobban. Ennyi év távlatából, a már felsorolt nevek mellett és kívül, nem tudnék újabb neveket mondani. De 1955 és 1956 folyamán, mikor kikerültünk a börtönökből, Recskről és hasonló intézményekből, és „népszámlálást” tartottunk – ki hol volt, ki él, ki nem – akkor ez a szituáció világosan kirajzolódott.

Ennyivel tartoztam még ehhez a fejezethez.

122 Csak a Rajk-per kapcsán 15 embert végeztek ki, 11-et életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 38-at internáltak. Az ún. tábornokperben 12 tábornokot és főtisztet végeztek ki, 13-at életfogytiglani börtönre ítélték. A volt szociáldemokrata vezetők közül 276 főt internáltak, 154-et különböző hosszúságú börtönbüntetésre ítélték, a tisztogatások 1951–52-ben tovább folytatódtak. A kínzásokba és a börtönkörülmények miatt legalább 80-an haltak meg, lettek öngyilkosok. Legalább 44 ezer „osztályel-lenség” végzett kényszermunkát az internálótáborokban, 14–15 ezer embert ítélet nélkül telepítettek ki. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999. 342–343.